

24.8.2020

EOAK/1417/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteri Kristiina Kouros

USKONNOLLINEN MUSIIKKI MUSIIKKILUOKAN OPETUKSESSA JA RIPPIKOULUINFO KOULUSSA

1 KANTELU

Uskonnottomat Suomessa ry (jälj. kantelija) arvosteli kantelukirjoituksessaan A:n koulun ja Espoon kaupungin menettelyä neljässä erikseen yksilöidyssä asiassa:

1. koulun musiikkiluokkien musiikin opetuksen ja esitysten uskonnollinen sisältö ja kirkossa järjestetyissä uskonnollisissa tilaisuuksissa esiintyminen
2. koulun keskusradion kautta välitetty aamunavaus
3. joulukirkon pakollisuus
4. seurakunnan rippikoulusta tiedottaminen

Kantelija kuvasi A:n koulun menettelyä näissä asioissa muun muassa seuraavasti.

”--- koulun musiikkiluokkien oppilaat painostetaan esiintymään uskonnollisissa tilaisuuksissa. Syyslukukaudella 2018 heidän oli osallistuttava joulukonserttiin ja joulukirkkoon. Joulukonsertti järjestettiin --- kirkossa 12.12.2018, ja lähes kaikki laulut olivat kristillisiä. Samoja lauluja esitettiin myös koulun joulukirkossa. Musiikinopettajien linja on, että kirkkoon pitää mennä esiintymään, jos on musiikkiluokalla, joten oppilaat eivät uskalla kieltäytyä joulukirkosta. Näitä kristillisiä lauluja myös harjoiteltiin musiikintunneilla.”

”Lisäksi koulun keskusradion kautta on koko kouluun kuulunut useamman kerran lukuvuoden aikana seurakunnan pitämä uskonnollinen aamunavaus. Näistä aamunavauksista ei ole tiedotettu, eikä oppilaille ole tarjottu vaihtoehtoista tilaisuutta tai tilaa niiden ajaksi. Silloin kun uskonnollisen tilaisuuden ajaksi on järjestetty vaihtoehtoinen tilaisuus, vaihtoehdon sisällöstä ei ole tiedotettu. Oppilaat on ohjattu osallistumaan tilaisuuksiin sen mukaan, mitä huoltajat ovat ilmoittaneet lukuvuoden alussa. Silloin on kysytty pelkästään yleisellä tasolla osallistumisesta uskonnollisiin tilaisuuksiin ilman että niitä on yksilöity ja ilman että vaihtoehtoisten tilaisuuksien sisällöstä on kerrottu. Oppilaat ja huoltajat eivät siis ole voineet aidosti tehdä valintaa tilaisuuksien välillä tapauskohtaisesti.”

”Joulukuussa 2018 joulukirkko oli pakollinen sellaisillekin oppilaille, joiden koulupäivä olisi lukujärjestyksen mukaan muuten jo päättynyt. Vaihtoehdosta ei ollut tiedotettu kaikille oppilaille, joten joidenkin oli pakko mennä kirkkoon koulupäivän jo päätyttyä.”

”Seurakunta on jakanut mainoksiaan koulussa. Seurakunta mainosti syksyllä koulussa rippikoulua koko vuosiluokalle koulupäivän aikana. Seurakunnan aamunavauksen jälkeen

seurakunnan työntekijä on jäänyt päivystämään koululle. Tästä on ilmoitettu kaikille kuuluneessa aamunavauksessa. Hänen luokseen ovat voineet mennä juttelemaan ne oppilaat, jotka ovat halunneet. Koulu ei ole tarkistanut, keiden oppilaiden huoltajat ovat ilmoittaneet heidät tällaiseen.”

Edellä kuvailtujen yksilöityjen asioiden lisäksi kantelija pyysi oikeusasiamiestä ottamaan kantaa musiikkiluokkien kirkkokonserttien lainmukaisuuteen yleisellä tasolla. Kantelijan mukaan on tavallista, että musiikkiluokat tekevät yhteistyötä seurakunnan kanssa siten, että merkittävä osa opetuksesta on kristillisten laulujen harjoittelua ja esittämistä. Kantelija katsoo siten musiikkiluokkien olevan suunnattuja kristityille.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin A:n koulun rehtorin selvitys ja Espoon kaupungin suomenkielisen opetustoimen tulosyksikön (myöh. opetustoimi) lausunto. Selvityksestä ja lausunnosta käy ilmi kantelussa esitetyistä asioista seuraavaa.

Koulun musiikkiluokkien musiikin opetuksen ja esitysten uskonnollinen sisältö ja uskonnollisissa tilaisuuksissa esiintyminen

Rehtorin selvityksen mukaan musiikkiluokille pyrkivien info-tilaisuudessa kerrotaan, että muun toiminnan ohella luokat esiintyvät koulun joulukirkossa sekä erillisessä joulukonsertissa kirkossa. Opettajien mukaan kukaan oppilaista ei ole pyytänyt lupaa saada olla osallistumatta esityksiin. Rehtori oli selvitystä varten erikseen kysynyt mielipidettä niiltä kahdelta oppilaalta, jotka huoltajien ilmoituksen mukaan eivät osallistu/osallistuvat rajoitetusti uskonnollisiin tilaisuuksiin. Molemmat oppilaat olivat ilmaisseet halunsa osallistua kirkossa järjestettäviin konsertteihin.

Opetustoimen lausunnon mukaan musiikkiluokan konsertti ei sinällään ole uskonnollinen tilaisuus, vaikka siihen sisältyisi kristillinen laulu. Vastaavasti opetustoimen mukaan kristillisen laulun laulaminen musiikkitunnilla ei tee tunnista uskonnollista tilaisuutta.

Koulun keskusradion kautta välitetty aamunavaus

Rehtorin selvityksen mukaan paikallinen seurakunta pitää 2–4 päivänavausta lukukaudessa. Näistä ei ole ilmoitettu ennalta. Seurakunnan kanssa on sovittu, että päivänavaukset eivät sisällä uskonnonharjoittamista (esim. rukousta), vaan ovat ns. yleishumanistisia.

Opetustoimen lausunnossa katsotaan, että aamunavauksista ei ole ilmoitettu etukäteen, koska ne eivät rehtorin kertomalla tavalla ole olleet uskonnollisia tilaisuuksia. Uskonnollisista aamunavauksista lausunnon mukaan tulee ilmoittaa etukäteen.

Joulukirkon pakollisuus

Rehtorin selvityksen mukaan joulukirkkoon tai sitä korvaavaa ohjelmaan osallistuminen on pakollista, koska tilaisuudet ovat osa lukuvuosisuunnitelman mukaista opetusta. Käytäntönä koululla on, että lukuvuoden alussa kaikilta koulun oppilaiden huoltajilta kysytään oppilashallintajärjestelmä Wilman välityksellä oppilaiden osallistumisesta lukuvuoden aikana järjestettäviin uskonnollisiin tilaisuuksiin. Ennen uskonnollista tilaisuutta luokanvalvojat tarkistavat, ketkä oppilaista eivät osallistu niihin, tai osallistuvat niihin rajoitetusti. Heille järjestetään vaihtoehtoinen tilaisuus.

Rehtorin mukaan koululla oli kokeiltu myös käytäntöä, jossa joulukirkkoon osallistumisesta lähetettiin erillinen (lisä)kysely. Huoltajien palautteen johdosta palattiin kuitenkin siihen käytäntöön, että yksi lukuvuoden alussa tehty vastaus riittää. Palautteissa erillistä kyselyä oli pidetty tarpeettomana ja jopa häiritsevänä.

Opetustoimen lausunnosta käy lisäksi ilmi, että huoltajille tehtävä kysely uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta on kaupungissa yhtenäinen. Ohjeistuksen mukaan koulu ilmoittaa uskonnollisista tilaisuuksista etukäteen ja huoltaja voi ilmoittaa yksittäistä tilaisuutta koskevasta poikkeuksesta esim. Wilma-viestillä. Opetustoimi katsoo joulu- ja kevätkirjon olevan uskonnollisia tilaisuuksia, joiden osalta tulee noudattaa huoltajan ilmoitusta osallistumisesta uskonnollisiin tilaisuuksiin.

Opetustoimen lausunnossa todetaan vielä, että lukujärjestyksessä voi olla muutoksia tilaisuuksien ajankohdan vuoksi. Opetustoimen mukaan on tärkeää, että tilaisuuksista ja lukujärjestyksistä informoidaan koteja etukäteen.

Seurakunnan rippikoulusta tiedottaminen

Rehtorin selvityksen mukaan seurakunta järjestää vuosittain rippikouluinfon koululla. Tilaisuuteen osallistuminen on vapaaehtoista.

Opetustoimen mukaan koulu on voinut toimia yhteistyössä seurakunnan kanssa rippikouluinfon järjestämiseksi. Lisäksi opetustoimen lausunnossa kiinnitetään huomiota siihen, että koteja tulee informoida etukäteen tällaisesta yhteistyöstä ja sen vapaaehtoisuudesta.

Kantelijan selvitykseen antama vastine

Kantelija oli pyytänyt mahdollisuutta antaa selvitykseen vastine. Vastineessa hän toi esille muun muassa seuraavia asioita.

Kaupungin lomakkeessa, jolla ilmoitetaan uskonnolliset ja niille vaihtoehtoiset tilaisuudet, näitä ei esitetä tasavertaisina vaihtoehtoina.

Kaupunki ei varmista, että koulut tiedottaisivat vaihtoehtoisten tilaisuuksien sisällöstä ennen kuin lopullinen valinta tilaisuuksien välillä on tehtävä.

A:n koulun musiikkiluokka-infossa ei yhteistyökumppanina ole mainittu seurakuntaa.

Koulun joulukonsertissa lähes kaikki laulut olivat kristillisiä.

Seurakunnan A:n koulussa pitämässä päivänavauksissa on ollut uskonnollista puhetta.

3 RATKAISU

Käsitykseni mukaan A:n koulun tai Espoon kaupungin menettelyä kantelijan yksilöimissä asioissa ei ole pidettävä lainvastaisena. Perus- ja ihmisoikeutena turvatun uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumisen edistämiseksi A:n koulun ja Espoon kaupungin tulisi edelleen kehittää etenkin tiedottamiseen liittyviä käytänteitä ja kodin ja koulun välistä yhteistyötä.

Perustelen ratkaisuni seuraavasti.

3.1 Keskeiset oikeusohjeet

3.1.1 Suomen perustuslaki

Suomen perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksessä vahvistetaan, että perustuslain turvaamat perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille.

Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

3.1.2 Perustuslakivaliokunnan linjaukset

Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi jo vuonna 1982 olevan epäilyksetöntä, että perustuslain turvaa nauttivaan uskonnonvapauteen kuuluu, ettei ketään voida ilman perustuslain säätämisjärjestyksessä annetun säännöksen tukea velvoittaa vasten tahtoaan osallistumaan uskonnonharjoitukseen. Perustuslakivaliokunnan mukaan tämä vapaus uskonnosta koskee kaikkia kansalaisia ja on periaatteessa riippumaton uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä, koska uskonnolliseen yhdyskuntaankaan kuuluvia henkilöitä ei voida pakottaa osallistumaan uskonnollisiin menoihin.¹

Arvioidessaan uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetusta sekä uskonnon harjoittaminen kouluissa uskonnonvapauslain käsittelyn yhteydessä vuonna 2002 perustuslakivaliokunta totesi seuraavasti.

Perustuslain turvaamaan uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluu myös tunnustuksellisen uskonnon opetus. Opetuksessa ja kasvatuksessa tulisi yleisesti myös kunnioittaa yksilön vakaumusta, lapsen oikeuksia ja huoltajan oikeutta vastata lapsen kehityksestä. Negatiivinen uskonnonvapaus koskee myös uskonnon harjoittamista. Ketään ei perustuslain 11 §:n 2 momentin nimenomaisen säännöksen mukaan voida velvoittaa osallistumaan omantuntonsa vastaisesti jumalanpalvelukseen tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen. Tämän säännöksen tarkoituksena ei ole estää muiden positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta.

Valiokunta katsoo esityksen mukaisten sääntöjen uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetuksen saamisesta olevan sopusoinnussa perustuslain kanssa. Esityksestä ei muutoinkaan ole huomauttamista perustuslain näkökulmasta ennen muuta siksi, että oman uskonnon opetus ei sisällöltään sivistysvaliokunnan siitä esittämien luonnehdintojen mukaan ole perustuslaissa tarkoitettua uskonnon harjoittamista.

Perustuslakivaliokunta näin ollen yhtyy sivistysvaliokunnan käsityksiin uskonnon opetuksen tarkoituksesta ja siitä, mitä uskontoon perehtymiseen voi kuulua. Tiedollisen aineksen

¹ Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä n:o 16 laiksi lasten päivähoitosta annetun lain muuttamisesta. Julkaistu [PeVL 12/1982 vp](#)

ohella oman uskonnon opetusta on esimerkiksi rukous, virsi ja tutustuminen uskonnollisiin toimituksiin. Käytännössä on pedagogisilla valinnoilla voitu vaikuttaa siihen, että eri kirkkokuntien välisistä eroista huolimatta eri ryhmiin kuuluvien lasten huoltajat ovat voineet pitäytyä luterilaiseen perusnäkemykseen pohjautuvaan uskonnon opetukseen. Perustuslakivaliokuntakaan ei pidä asian erityisestä perusoikeuskytkennästä huolimatta perusteltuna määritellä lain tasolla uskonnon opetuksen sisällön yksityiskohtia, vaan hyväksyy tältä osin sen perusopetuslain ja lukiolain yleisen lähtökohdan, että opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt määritellään opetussuunnitelman perusteissa. Perustuslakivaliokunta korostaa kuitenkin, että lain voimaantulon yhteydessä on tarkistettava, että kaikki opetussuunnitelmat täyttävät lain vaatimuksen oman uskonnon opetuksesta yhdenvertaisesti ja että etenkin lukion opetussuunnitelmiin uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksesta sisältyvät yleissivistävästi suurten maailmanuskontojen perusteet. Valiokunta toteaa lisäksi, ettei lainsäädäntö aseta estettä sille, että maailmankatsomuksellisissa kouluissa eri aineiden opetukseen kuuluu koulujen ominaisuutensa mukaisesti läpäisyperiaatteella katsomuksellista ainesta.

Perustuslakivaliokunta on erikseen vielä arvioinut ehdotettuja säännöksiä uskonnon harjoittamiseen osallistumisesta ja tähän liittyvästä tiedottamisesta. Säännösten soveltamisala on tarkoitettu kattamaan koulun toiminnan kaikki uskonnolliset tilaisuudet, kuten uskonnolliset päivänavaukset, jumalanpalvelukset sekä muut uskonnon harjoittamiseksi katsottavat tilaisuudet ja toimitukset, joita saatetaan järjestää niin koulun yhteisessä toiminnassa kuin eri oppiaineiden yhteydessä. Ehdotetulla sääntelyllä on ymmärrettävästi taustansa perustuslain 11 §:n 2 momentissa. Sääntelyä on kuitenkin soveliaampaa luonnehtia menettelytapasääntelyksi, kuten sivistysvaliokunta on tehnyt, sillä perustuslaki ei tässä asiassa oikeastaan tarvitse täsmäntävää sääntelyä. Puhtaasti perustuslain näkökulmasta sääntely on poistettavissa.

Valiokunnan mukaan uskonnonvapauslain tarkoituksena ei myöskään ollut muuttaa käytäntöjä erilaisten koulun perinteeseen kuuluvien tilaisuuksien, kuten lukukauden päättäjäsenten osalta. Perustuslakivaliokunnan kannanoton mukaan juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria, eikä niitä esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina.²

Vuonna 2014 perustuslakivaliokunta katsoi, että koulun perinteisiä juhlia ei esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Muitakin vastaavia sinänsä uskonnollista alkuperää olevia traditioita voi valiokunnan mukaan sisältyä perinteisiin juhliin. Tässä yhteydessä valiokunta kiinnitti huomiota siihen, että koulujen toiminnassa ja niitä koskevassa ohjauksessa tulee ottaa huomioon keskeiset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation (oppien ja käsitysten iskostaminen oppilaisiin) kieltä, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.³

Perustuslakivaliokunta on hiljattain kirkkolakia koskevasta hallituksen esityksestä lausueessaan todennut kirkkolain vanhaa perua olevan erityisen säätämisyjärjestyksen rajoittavan merkittävästi eduskunnan lainsäädäntövaltaa kirkkolain alaan kuuluvissa asioissa (itse kirkkolain suhteen ja myös muun lainsäädännön suhteen), ja olevan tässä suhteessa valtiosääntöoikeudellisessa järjestelmässämme hyvin poikkeuksellinen. Perustuslakivaliokunta ei pitänyt asiaa valtiosääntöisesti ongelmattomana. Perustuslakivaliokunta katsoi tunnustuksellisuuteen liittyen, että koska kirkon tunnustuksessa ei ole kyse perustuslain 76 §:ssä tarkoitettusta kirkon järjestysmuodosta

² Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 3-4 ja 7. Julkaistu [PeVM 10/2002 vp](#)

³ Perustuslakivaliokunnan mietintö valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomuksesta vuodelta 2012. Julkaistu [PeVM 2/2014 vp](#)

ja hallinnosta, olisi sitä koskevat säädökset perustellumpaa sisällyttää kirkkolain sijasta kirkkojärjestykseen. Valiokunta ei pitänyt ongelmattomana sitä, että kirkkolain sääntelyn myötä kirkon tunnustus voisi olla riippuvainen lainsäätäjän poliittisesta tahdosta esimerkiksi tilanteessa, jossa kirkko haluaa muuttaa tunnustuksen sisältöä, mutta lainsäätäjä ei tällaista muutosta tee. Valiokunta katsoi ratkaisun olevan perusteltu valiokunnan aiemman (PeVL 57/2001 vp, s. 2/I) uskonnolliseen yhdistymisvapauteen liittyvän uskonnollisen yhdyskunnan tietynasteista sisäistä autonomiaa korostavan kannanoton kanssa (oikeus päättää uskonnollisen tunnustuksen sisällöstä).⁴

3.1.3 Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja niiden tulkintakäytäntö

Uskonnon ja omantunnon vapaus on myös useiden Suomea velvoittavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten turvaama oikeus. Sitä on tarkasteltu kansainvälisessä oikeudessa myös suhteessa syrjinnän kieltoon sekä lapsen oikeuksien toteutumiseen.

Ottaen huomioon sen, että uskonnonvapauden toteutuminen kouluissa on aihe, josta tehdään varsin runsaasti kanteluita oikeusasiamiehen lisäksi myös muun muassa aluehallintoviranomaisille, käsittelen näitä kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ja niiden tulkintakäytäntöä tässä kantelijan vireillepanemassa useita aihekokonaisuuksia käsittävässä asiassa suhteellisen laajasti.

Kuten edellä, otan esille myös uskonnonopetukseen liittyvää tulkintakäytäntöä, vaikka tässä asiassa ei suoranaisesti ollut kyse oman uskonnon tai elämäntutkimustiedon opetuksesta. Pidän tätä kuitenkin tarpeellisenä ottaen huomioon vuonna 2014 uudistetut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, jossa korostuvat asian kannalta merkityksellisellä tavalla perusopetuksen arvopohja ja yleiset tavoitteet, eräät laaja-alaisen osaamisen tavoitteet sekä oppiainerajat ylittävät opetusmenetelmät.

Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 9 artiklan 1. kohdan mukaan jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden vaihtaa uskontoa tai uskoa ja vapauden tunnustaa uskontoaan tai uskoaan joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin. Artiklan 2. kohdan mukaan henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa yleisen turvallisuuden vuoksi, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on korostanut, että uskonnonvapaudessa on kyse yhdestä perustavaa laatua olevista arvoista, josta erottamattomasti demokraattiseen yhteiskuntaan sisältyvä pluralismi on riippuvainen.⁵

EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan sisältämällä määräyksellä on erityistä merkitystä arvioitaessa uskonnonvapauden toteutumista kouluissa. Määräyksen mukaan hoitaessaan kasvatuksen ja opetuksen alalla omaksumiaan tehtäviä valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus.

⁴ Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esitys eduskunnalle kirkkolaiksi ja hallituksen esitys eduskunnalle kirkkolaiksi annetun hallituksen esityksen (19/2019 vp) täydentämisestä, s. 5-6. Julkaistu [PeVL 4/2020 vp](#)

⁵ Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights Freedom of thought, conscience and religion, updated on 31 December 2019, kohta 10. Suora [linkki](#).

Edellä mainitut artiklat voivat tulla sovellettaviksi yhdessä 14 artiklan kanssa, joka kieltää syrjinnän muun muassa uskonnon ja vakaumuksen perusteella, ja 8 artiklan kanssa, joka turvaa oikeuden nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta Merkitystä voi olla myös sananvapautta turvaavalla 10 artiklalla. Sen 1. kohdan mukaan jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisiin siihen puuttumatta.

EIT on käsitellyt artikla 9 turvaaman uskonnonvapauden toteutumista kouluissa useissa ratkaisuissaan. Lähtökohtana on, että jäsenvaltiot ovat vapaita laatimaan opetussuunnitelmansa omia tarpeitaan ja perinteitään vastaaviksi⁶, eikä artikla 9 ei anna tietyn uskonnon tai vakaumuksen omaaville vanhemmille oikeutta kieltää lapsiaan saamasta julkista opetusta, joka saattaa olla vanhempien vakaumusten vastaista.⁷ Vanhemmat eivät myöskään voi vaatia tietyn sisällöstä opetusta tai opetuksen järjestämistä tietyllä tavalla.⁸ EIS asettaa kuitenkin vaatimuksia sille, miten ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus sekä velvoite kunnioittaa vanhempien vakaumusta opetuksessa, tulee turvata.

Uskonnonopetusta koskevassa suuren jaoston ratkaisussa *Folgerø ja muut v. Norja* EIT totesi, että uskonnonopetuksen tulee toteutua objektiivisyyttä, kriittisyyttä ja pluralistisuutta korostavalla tavalla, eikä sen tavoitteena saa olla huoltajien uskonnollisten tai filosofisten vakaumusten vastainen indoktrinaatio. Norjalaiseen opetussuunnitelmaan sisältyneessä yhteisen uskontotiedon opetuksessa tämä ei toteutunut. EIT ei kuitenkaan katsonut lähtökohtaisesti ongelmalliseksi sitä, että norjalaisissa kouluissa yhteisen uskontotiedon oppiaineen painotus oli ollut kristinuskossa. EIT myös totesi, ettei vanhemmilla ole oikeutta vaatia, että heidän lapsensa pidetään tietämättöminä uskonnoista ja vakaumuksista.⁹

Tuomion kohdasta 84. käy ilmi kootusti EIT on vahvistamat ihmisoikeussopimuksen 1. lisäpöytäkirjan 2 artiklan tulkintaperiaatteet, joita on yhdeksän. Lyhennettyinä ne ovat seuraavat.

- (a) Artiklaa tulee tulkita suhteessa EIS:n 8, 9 ja 10 artikloihin.
- (b) Artikla täydentää oikeutta koulutukseen, eikä se erottele julkisen tai yksityisen opetuksen järjestäjän antamaa opetusta. Artiklan 2 lauseella pyritään pluralismin turvaamiseen opetuksessa, mikä on olennaista EIS:n tarkoittaman demokraattisen yhteiskunnan säilyttämiseksi. Modernissa yhteiskunnassa tämä tavoite tulee toteuttaa ennen kaikkea valtion järjestämässä opetuksessa.
- (c) Artiklaa tulee soveltaa sekä uskonnon opetuksessa että myös kaikessa muussa opetuksessa laajasti siten, että sen takaama vanhempien katsomuksen kunnioitus toteutuu niin oppiaineen sisällössä, opetustavassa kuin kaikessa muussakin opetukseen liittyvässä toiminnassa, jonka valtio on ottanut vastuulleen. Artiklassa käytetty verbi *kunnioittaa* merkitsee enemmän kuin vain asian tiedostamista tai huomioon ottamista. Siihen sisältyy valtion ensisijaisen negatiivisen velvollisuuden lisäksi myös jossain määrin valtion positiivinen toimintavelvollisuus. Termiä "vakaumus" ei ole pidettävä synonyyminä "mielipiteiden" tai "ideoiden" kanssa, vaan, siihen liittyy tietty varmuuden, vakavuuden, yhteenkuuluvuuden ja tärkeyden merkitys.
- (d) Artikla 2 muodostaa kokonaisuuden, merkityksen painottuessa kuitenkin sen ensimmäiseen virkkeeseen ("keneltäkään ei saa kieltää oikeutta opetukseen").
- (e) Ensisijainen kasvatusvastuu on vanhemmilla, jotka voivat vedota artiklassa turvattuun oikeuteen toteuttaessaan tätä ensisijaista kasvatusvastuutaan.

⁶ *Osmanoğlu et Kocabaş v. Switzerland* -tuomio (10.1.2017), application no. 29086/12, kohta 95. Suora [linkki](#).

⁷ *A.R. et L.R. v. Switzerland* -päätös (19.12.2017), application no. 22338/15, kohdat 40 ja 49. Suora [linkki](#).

⁸ *Osmanoğlu et Kocabaş v. Switzerland*, kohta 95. Linkki ks. av. 6.

⁹ *Folgerø and Others v. Norway* -tuomio (29.6.2007, SJ), application no 15472/02, muun muassa kohta 89. Suora [linkki](#).

(f) Vaikka yksilöllisten intressien täytyy toisinaan olla alisteisia ryhmän intresseille, demokratia ei tarkoita sitä, että enemmistön näkemykset olisivat vallitsevia. Yhteiskunnassa tulee saavuttaa tasapaino, joka turvaa vähemmistön reilun ja asiallisen kohtelun, eikä valta-asemaa saa käyttää väärin.

(g) Opetussuunnitelman laatiminen ja siitä päättäminen kuuluvat jäsenvaltion toimivaltaan. Näiltä osin kyse on tarkoituksenmukaisuusharkinnasta, johon EIT ei ota kantaa. Ratkaisut voivat vaihdella jäsenvaltiosta toiseen ja ne voivat muuttua ajan kuluessa. Etenkään artiklan loppuosa ei estä jäsenvaltiota antamasta suoraan tai epäsuoraan tiettyä uskonnollista tai filosofista opetusta tai koulutusta. Se ei myöskään merkitse sitä, että vanhemmat voisivat vastustaa em. opetuksen integroimista opetussuunnitelmaan, sillä muutoin kaikki institutionalisoitu opetus voisi osoittautua mahdottomaksi toteuttaa.

(h) Artiklan loppuosa merkitsee toisaalta sitä, että toteuttaessaan artiklan mahdollistamaa opetusta, valtioiden tulee huolehtia siitä, että opetussuunnitelmaan kuuluva tietoja ja taitoja opetetaan objektiivisella, kriittisellä ja pluralistisella tavalla. Valtiot eivät saa tavoitella indoktrinaatiota, minkä ei voida katsoa kunnioittavan vanhempien uskontoa tai vakaumusta.

(i) Arvioitaessa lainsäädännön suhdetta 1 lisäpöytäkirjan 2 artiklaan, tulee huomiota kiinnittää sen tavoitteisiin. On mahdollista, että yksittäinen koulu tai opettaja ei sovelle lainsäädäntöä oikein ja toimivaltaisen viranomaisten tehtävänä on huolehtia siitä, ettei vanhempien uskonnollista tai muuta vakaumusta loukata huolimattomuudesta tai ymmärryksen puutteesta, tai väärin kohdistetun käännyttämisen johdosta.

Opetussuunnitelmaan kuuluvan opetuksen pakollinen sisältö, on ollut esillä tapauksessa *Osmanoğlu ja Kocabaş v. Sveitsi*.¹⁰ Siinä EIT totesi, ettei Sveitsi ollut loukannut ihmisoikeussopimusta edellyttäessään muslimiperheen tyttöjen osallistuvan opetussuunnitelman mukaiseen uinnin opetukseen tyttöjen ja poikien yhteisillä oppitunneilla. EIT katsoi, että velvoite osallistua uinnin opetukseen merkitsi vanhempien ja lapsien uskonnonvapauden rajoittamista. Se korosti kuitenkin koulun merkitystä sosiaalisen integraation kannalta etenkin maahanmuuttajien kohdalla. Merkitystä oli myös sillä, että kyse oli opetussuunnitelmaan kuuluvasta opetuksen pakollisesta sisällöstä sekä sillä, että koulu oli ollut joustava järjestelyissään ja sallinut muun muassa burkinin käyttämisen uima-asuna.

Koulun järjestämään oppilaiden ja vanhempien vakaumuksen vastaiseen tilaisuuteen osallistumista EIT käsitteli ratkaisussaan *Valsamis v. Greece; Efstratiou v. Kreikka*.¹¹ Siinä kahta Jehovan todistajiin kuuluvaa oppilasta oli rangaistu lyhyellä koulusta erottamisella heidän kieltäytyttyään osallistumasta koulun järjestämään muistoparaatiin Italian ja Kreikan välisen sodan sytymisen vuosipäivänä. Oppilaat olivat ilmoittaneet ennalta rehtorille, etteivät he voi uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi osallistua tilaisuuteen. Lapset valittivat EIS:n 9 artiklan loukkauksesta, ja vanhemmat puolestaan 1. lisäpöytäkirjan 2 artiklan loukkauksesta. EIT arvioi asiaa sekä vanhemmille turvatun oikeuden lastensa uskonnolliseen kasvatukseen, että lasten oman uskonnonvapauden kannalta. Lasten valitukset 9 artiklan loukkauksesta hylättiin, samoin kuin vanhempien valitukseen 1. lisäpöytäkirjan 2 artiklan loukkauksesta.¹²

Asiassa oli merkitystä sillä, että oppilaat oli vapautettu uskonnonopetuksesta sekä ortodoksiisiin messuihin osallistumisesta. Koulun paraatin osalta EIT katsoi, ettei paraatin tarkoitus eivätkä sen järjestelyt voineet loukata oppilaiden pasifistista vakaumusta ja että tapauksen tyypiset muistotilaisuudet palvelivat sekä pasifistista että yleistä etua. Velvollisuus osallistua paraatiin ei myöskään estänyt vanhempien mahdollisuutta valistaa ja opastaa lapsiaan valitsemansa uskonnollisen tai maailmankatsomuksellisen vakaumuksen mukaisesti.

¹⁰ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Switzerland*. Linkki ks. av. 6.

¹¹ *Valsamis v. Greece; Efstratiou v. Greece* -tuomio (18.12.1996), application no. 24095/94. Suora [linkki](#).

¹², EIT kuitenkin totesi 13 artiklan loukkauksen suhteessa ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklassa turvattuun oikeuteen, kun vanhemmilla ei ollut käytettävissä tehokkaita kansallisia oikeussuojakeinoja.

Hyväksytyn käännättämisen (proselytismi) ja kielletyn uskonnollisen painostamisen eroja EIT on käsitellyt muun muassa ratkaisuisissa *Kokkinakis v. Greece* ja *Larissis ja muut v. Kreikka*.¹³ Tapaukset eivät koskeneet kouluja, mutta niistä ilmenee se EIT:n linjaus, että omasta uskosta/uskonnosta kertominen ja muun muassa informaation jakaminen on EIS:n uskonnonvapautta koskevan artiklan suojaama oikeus. Sen sijaan uskonnonvapauden nimissä ei voida harjoittaa epäasiallista painostamista. *Kokkinakis*-tapauksessa tällaisella tarkoitettiin yritystä horjuttaa toiseen uskontokuntaan kuuluvan henkilön vakaumusta muun muassa tarjoamalla hänelle aineellista tai moraalista apua, käyttämällä hyväksi henkilön kokemattomuutta, luottamusta, vähälahjaisuutta ja lapsellisuutta.

Kielteinen leimautuminen on ollut esillä tapauksessa *Grzelak v. Puola*, jossa tuomioistuin totesi Puolan syyllistyneen EIS:n loukkaukseen, kun uskonnonopetukseen osallistumattomalle oppilaalle ei ollut järjestetty uskontoa korvaavaa opetusta, eikä hänelle siten ollut myöskään annettu todistukseen oppiainetta vastaavaa arvosanaa. Tuomioistuin katsoi tapauksessa merkitykselliseksi muun muassa sen, että oppilas oli tilanteessa leimautunut kielteisesti vahvasti katolisessa ympäristössä.¹⁴

Indoktrinaatio, kansalliset perinteet, valtion harkintamarginaali ja uskonnolliset symbolit ovat olleet esillä tapauksessa *Lautsi v. Italia*.¹⁵ Tapauksessa oli kysymys siitä, saiko valtion koulujen luokkahuoneissa pitää näkyvillä ristiinnaulitun kristuksen kuvaa/veistosta, krusifiksia. EIT:n jaostotuomioissa Italian katsottiin loukanneen 1 lisäpöytäkirjan 2 artiklaa yhdessä EIS 9 artiklan kanssa. EIT:n suuri jaosto päätyi kuitenkin toiselle kannalle ja katsoi lopputuloksenaan, että 1 lisäpöytäkirjan 2 artiklaa ei ollut rikottu eikä erillisiä kysymyksiä tullut esille EIS 9 artiklan kannalta (äänestysratkaisu 15-2). EIT ei pitänyt tarpeellisena tutkia valitusta yhdenvertaisuutta turvaavan 14 artiklan loukkauksena.

EIT tutki valitusta lähinnä 1 lisäpöytäkirjan 2 artiklan kannalta, koska katsoi sen olevan *lex specialis* EIS 9 artiklaan nähden ainakin käsillä olevassa tapauksessa, jossa lasten vanhempi vaati lastensa opetuksen toteuttamista omien uskonnollisten ja filosofisten näkemystensä mukaisesti. Tuomioistuin otti kuitenkin huomioon myös EIS 9 artiklassa valtiolle asetetut neutraalisuuden ja puolueettomuuden vaatimukset.

EIT katsoi, että krusifiksi on ennen kaikkea uskonnollinen symboli. Siitä, onko tällaisen symbolin esillä ololla luokkahuoneessa vaikutusta nuoriin henkilöihin, joiden vakaumukset ovat vielä muotoutumassa, ei kuitenkaan ollut EIT:n mukaan mitään yleistä näyttöä. Sinänsä EIT piti ymmärrettävänä, että vanhempi saattoi katsoa krusifiksin esillä olon loukkaavan hänen oikeuttaan turvata lapsensa kasvatus vanhemman vakaumuksen mukaisesti. Tästä huolimatta EIT katsoi, ettei vanhemman subjektiivinen kokemus itsessään ole riittävä peruste EIS:n loukkausta arvioitaessa (tuomion kohta 66).

Italian hallitus vetosi asiassa maan historialliseen kehitykseen, minkä johdosta krusifiksilla ei ole vain uskonnollinen, vaan maan identiteettiin ja perinteisiin liittyvä merkitys. EIT:n mukaan tällaisen perinteen määrittely sisältyi jäsenvaltioiden kansalliseen harkintamarginaaliin eikä sitä rajoittanut eurooppalainen konsensus, koska sellaista ei ollut olemassa. Lisäksi se korosti tässä yhteydessä yleisellä tasolla eurooppalaisten valtioiden kulttuurisen ja historiallisen kehityksen monitahoisuutta, mutta muistutti, että perinteisiin vetoaminen ei vapauta jäsenvaltioita kunnioittamasta EIS:ssa turvattuja oikeuksia (kohdat 67–68).

¹³ *Kokkinakis v. Greece* -tuomio (25.5.1993), application no. 14307/88. Suora [linkki](#). *Larissis and others v. Greece* -tuomio (24.2.1998), application nos. 23372/94; 26377/94; 26378/94. Suora [linkki](#)

¹⁴ *Grzelak v. Republic of Poland* -tuomio (15.6.2010), application no. 7710/02. Suora [linkki](#)

¹⁵ *Lautsi and others v. Italy* -tuomio (18.3.2011, SJ), application no. 30814/06, 18.03.2011. Suora [linkki](#).

EIT katsoi, että sen tulee kunnioittaa jäsenvaltioiden harkintamarginaalia siinä, miten ne yhteen sovittavat opetusjärjestelmänsä ja vanhempien oikeuden turvata oman vakaumuksensa mukaisen kasvatuksen ja opetuksen lapsilleen. EIT:n tehtävänä on kuitenkin turvata se, etteivät jäsenvaltioiden päätökset johda indoktrinaatioon, ja siten asiassa oli arvioitava tämä kysymys erikseen. EIT katsoi, ettei krusifiksin esillä olo yksistään, vaikkakin se oli enemmistöuskontoon liittyvä symboli, ollut riittävä osoittamaan indoktrinaatioprosessia jäsenvaltion taholta, eikä siten osoittanut EIS:n loukkausta (kohdat 69–71).

Lisäksi EIT katsoi, että krusifiksi luokkahuoneen seinällä oli passiivinen symboli, millä oli merkitystä arvioitaessa sen indoktrinoivaa vaikutusta ja valtioon kohdistuvaa neutraalisuuden vaatimusta. Tapauksessa krusifiksin näkyvillä pitämiseen ei liittynyt pakollista kristillisyyden opetusta ja EIT katsoi, ettei sen vaikutusta oppilaisiin voida rinnastaa didaktisen puheen vaikutukseen tai uskonnollisiin aktiviteetteihin osallistumiseen. Tässä tapauksessa EIT katsoi, että kyse ei ollut kristillisten käsitysten juurruttamisesta (kohta 72). EIT katsoi asiantilan eroavan *Dahlab v. Sveitsi* -päätöksessä¹⁶ (15.2.2001) esillä olleesta tilanteesta, jossa opettajalta sai kieltää islamilaisen huivin käytön opetustyössään oppilaiden ja heidän huoltajiensa vakaumusten kunnioittamisen ja opetuksen neutraalisuusvaatimuksen johdosta. Erityistä merkitystä EIT katsoi olevan lasten nuorella ja vaikutuksille alttiilla ("tender age") iällä (kohta 73).

EIT arvioi tapauksessa myös laajemmin sen kontekstia, muun muassa sitä, ettei kristinuskon opetukseen osallistuminen ollut pakollista Italiassa ja että myös muut uskonnot olivat esillä opetusympäristössä. Esimerkiksi islaminuskokoiset oppilaat saivat käyttää päähuivia koulussa, ja myös muut uskonnollisia merkityksiä ilmaisevat vaatteet olivat sallittuja. Lisäksi oman uskonnon opetusta oli mahdollista järjestää myös muille kuin kristityille. Mikään ei EIT:n mielestä osoittanut, että viranomaiset olisivat suvaitsemattomia muita uskontoja tai vakaumuksia kohtaan. Tapauksessa ei myöskään ollut esitetty, että krusifiksien esillä olo olisi johtanut uskonnolliseen painostukseen opetuksessa tai muussakaan koulun toiminnassa (kohta 74).

EIT totesi myös, ettei valittajana ollut vanhempi ollut millään tavoin estynyt valistamasta ja neuvomasta lapsiaan ja ohjaamasta heitä omien filosofisten näkemystensä mukaisesti (kohta 75.)

EIT totesi vielä erikseen, ettei tapauksessa loukattu myöskään 1 lisäpöytäkirjan 2 artiklan jälkimmäisen lauseen loppuosassa turvattua oikeutta oman vakaumuksen mukaiseen kasvatukseen ja opetukseen valittajina olleiden lasten osalta. Tässä kohtaa EIT viittasi lasten omaan, huoltajista erilliseen, uskonnonvapauteen. Lasten oman uskonnonvapauden turvaaminen sisältyy lisäpöytäkirjan 2 artiklan merkitykseen, kun sitä arvioidaan suhteessa EIS:n 9 artiklaan (kohta 78).

Valtion neutraalisuuden vaatimus ja toisaalta niiden harkintavalta tulivat esille vielä ratkaisusta äänestettäessä. Enemmistö tuomareista painotti eurooppalaisen konsensuksen puuttumista valtion laajan harkintamarginaalin perusteena. Vähemmistöön jääneet tuomarit puolestaan pitivät tärkeänä sitä, että eurooppalaiset korkeimmat tai perustuslailliset tuomioistuimet olivat ilman poikkeusta antaneet etusijan valtion uskonnollisen neutraalisuuden vaatimukselle. He myös katsoivat, että krusifiksit saattoivat loukata uskonnonvapautta ja oikeutta kasvatukseen ja koulutukseen vanhempien vakaumusta kunnioittaen paljon suuremmassa määrin kuin opettajan uskonnollinen asu kuten esim. islamin huivi.¹⁷

EIT:n ratkaisukäytännössä on otettu kantaa myös 9 artiklan tarkoittamaan *uskonnon tai uskon tunnustamiseen (manifestation of one's religion or belief)*. Tunnustamisen muotoina artiklassa mainitaan jumalanpalvelukset, opetus, hartaudenharjoitukset ja uskonnolliset menot.

¹⁶ *Dahlab v. Switzerland* -päätös (15.2.1998), application no. 42393/98 suora [linkki](#).

¹⁷ Ks. edellä av. 16 *Dahlab v. Switzerland*.

Artikla ei *Leyla Şahin v. Turkki* -tapauksessa sanotusti suojaa kuitenkaan jokaista tekoa, toimintaa tai käytöstä, jonka vaikuttimena on usko, uskonto tai tietty vakuuttuneisuus.¹⁸

Myös tapauksessa *Arrowsmith v. Yhdistynyt kuningaskunta* todettiin, ettei kaikenlainen uskonnon sävyttämä toiminta ole uskonnon tunnustamista. Tapauksessa oli kysymys pasifistisen vakaumuksen omaavan henkilön sotilaille jakamista lentolehtisistä, joissa arvosteltiin hallituksen politiikkaa. Toimintaa ei pidetty uskon tunnustamisena, vaikka sen taustamotiivina oli henkilön pasifistinen ajatusmaailma.¹⁹ EIT ei ole pitänyt myöskään *abortinvastaisen aineiston jakamista* sairaalan edessä 9 artiklan tarkoittamana uskonnon tai uskon tunnustamista, vaikka toiminnan taustalla oli uskonnollinen vakaumus.²⁰

Negatiiviseen uskonnonvapauteen on EIT:n oikeuskäytännössä katsottu kuuluvan yksilön oikeus olla tuomatta esiin omaa vakaumustaan. EIT on muun muassa todennut, että EIS:n 9 artiklassa turvattu vapaus tunnustaa tai olla tunnustamatta uskoa perusti yksilölle oikeuden siihen, ettei hänen tarvinnut paljastaa uskoaan tai uskonnollista vakaumustaan eikä käyttäytyä sellaisella tavalla, että siitä voitiin päätellä, oliko hänellä sellainen vakaumus. Grzelak -tapauksessa tuomioistuin piti oppilaiden negatiivisen uskonnonvapauden huomioimista erityisen tärkeänä kouluissa.²¹ Myös *Folgerø* -tapauksessa EIT katsoi, ettei vanhempien tarvinnut antaa tietoja omista vakaumuksistaan saadakseen lapsensa vapautetuksi opetuksesta.

EIT:n tuomioistuimen tulkintakäytännöstä voidaan eräänlaisena yhteenvetona todeta, että ratkaisut ovat korostuneen konteksti- ja myös aikasidonnaisia, mikä tulee ottaa huomioon arvioitaessa niiden merkitystä nyt tarkasteltavana olevaan asiaan.

YK:n ihmisoikeusjärjestelmä

YK:n ihmisoikeusjulistuksen 18 artiklan mukaan jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapauteen.²² Tämä oikeus sisältää vapauden tunnustaa omavalintaista uskontoa tai uskoa taikka omaksua se sekä vapauden joko yksinään tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti harjoittaa uskontoaan tai uskoaan jumalanpalveluksissa, uskonnollisissa menoissa, hartaudenharjoituksissa ja opetuksessa.

Saman artiklan 2 kohdan mukaan ketään ei saa saattaa sellaiselle pakotukselle alttiiksi, joka rajoittaa hänen vapauttaan tunnustaa tai valita oman valintansa mukainen uskonto tai usko. Artiklan 3 kohdan mukaan henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, jotka on säädetty lailla ja jotka ovat välttämättömiä suojelemaan yleistä turvallisuutta, järjestystä, terveydenhoitoa tai moraalia tahi muiden perusoikeuksia ja -vapauksia. Artiklan 4 kohdan mukaan yleissopimuksen sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan vanhempien ja tarvittaessa laillisten holhoojien vapautta taata lastensa uskonnollinen ja moraalinen opetus omien vakaumustensa mukaan.

¹⁸ *Leyla Şahin v. Turkey*, -tuomio (10.11.2005), application no. 44774/98, 10.11.2005, kohta 105. Suora [linkki](#).

¹⁹ *Arrowsmith v. the United Kingdom*, application no. 7050/75, 16.5.1977, kohdat 71-75.

²⁰ *Van de Dungen v. the Netherlands*, application no. 22838/93, 22.2.1995 (päätös tutkittavaksi ottamisesta) s. 5.

²¹ Grzelak -tapaus kohdat 87-89 ja *Sinan Isik v. Turkki* -tuomio (2.2.2010), jossa kyse oli henkilöllisyystodistusten merkinnöistä, erit. kohdat 41-53. Suora [linkki](#).

²² Sopimuksen virallinen suomenkielinen käännös julkaistu [SopS 8/1976](#)

YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 13 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus opetuksen saamiseen. Opetuksen on muun muassa edistettävä ymmärtämystä, suvaitsevaisuutta ja ystävyyttä kaikkien uskonnollisten ryhmien kesken.²³ Artiklan 3 kohdan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat muun muassa kunnioittamaan vanhempien ja huoltajien vapautta turvata lastensa uskonnollinen ja moraalinen kasvatus heidän omien vakaumustensa mukaisesti.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen.²⁴ Artiklan 2 kohdan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa.

Sopimuksen 29 artiklan 1 kohdan mukaan lapsen koulutuksen tulee pyrkiä muun muassa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien sekä Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan periaatteiden kunnioittamisen kehittämiseen sekä lapsen valmistamiseen vastuulliseen elämään vapaassa yhteiskunnassa ymmärryksen, rauhan, suvaitsevaisuuden, sukupuolten välisen tasa-arvon ja kaikkien kansakuntien, etnisten, kansallisten ja uskonnollisten ryhmien sekä alkuperäiskansoihin kuuluvien henkilöiden välisen ystävyyden hengessä.

YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön UNESCO:n syrjinnän kieltämistä opetuksen alalla koskevan sopimuksen 5 artiklan 1. b) kohdan toisen osan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata lasten uskonnollinen ja moraalinen opetus heidän omien vakaumustensa mukaisesti tavalla, joka on yhdenmukainen valtiossa sen lainsäädäntöä sovellettaessa noudatettavien menettelytapojen kanssa. Ketään ihmistä tai mitään ihmisryhmää ei myöskään saa pakottaa saamaan omien vakaumustensa vastaista uskonnollista opetusta.²⁵

Uskonnon- ja omantunnonvapautta turvaavien ihmisoikeussopimusmääräysten lisäksi YK on vuonna 1981 antanut kaikkinaisen uskontoon ja maailmankatsomukseen perustuvan suvaitsemattomuuden poistamista koskeva julistuksen.²⁶ Julistuksen 5 artiklan 2 kohdan mukaan jokaisella lapsella on oikeus saada opetusta uskontoon ja vakaumukseen liittyvissä asioissa vanhempien tai laillisten huoltajien toiveiden mukaisesti. Lasta ei saa pakottaa uskonnon tai vakaumuksen opetukseen vastoin vanhempien tai laillisten huoltajien toivetta. Lapsen edun tulee olla asiaa ohjaava periaate. Artiklan 3 kohdan mukaan lasta tulee suojella kaikelta uskontoon tai vakaumukseen perustuvalla syrjinnältä. Häntä tulee kasvattaa ymmärryksen ja suvaitsevaisuuden hengessä kunnioittamaan muiden ihmisten uskontoa tai vakaumusta.

YK:n ihmisoikeusneuvoston nimittämä uskonnon- ja omantunnonvapauden erityisraportoija,²⁷ on julkaissut koulujen uskonnollista kasvatusta ja opetusta käsitteleviä suositusluontoisia raportteja. Näissäkin aineistoissa korostetaan ihmisoikeusmääräysten huolellista keskinäistä punnintaa ja koko kansainvälisen ihmisoikeusjärjestelmän tavoitetta lisätä ymmärrystä ja suvaitsevaisuutta ihmisten välillä.²⁸

²³ Sopimuksen virallinen suomenkielinen käännös julkaistu [SopS 6/1976](#)

²⁴ Sopimuksen virallinen suomenkielinen käännös julkaistu [SopS 60/1991](#)

²⁵ UNESCO Convention against Discrimination in Education 1960. Julkaistu http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

²⁶ United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief Proclaimed by General Assembly resolution 36/55 of 25 November 1981. Julkaistu <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ReligionOrBelief.aspx>

²⁷ UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief. Erityisraportoijan aineistot julkaistu osoitteessa <https://www.ohchr.org/en/issues/freedomreligion/pages/freedomreligionindex.aspx>

²⁸ A/HRC/16/53 General Assembly Distr.: General 15 December 2010. Julkaistu <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/177/93/PDF/G1017793.pdf?OpenElement>

Uskonnonharjoittamisen käsite on YK:n ihmisoikeuskomitean tulkinnan mukaan laaja, ja voi pitää sisällään rituaaliset ja seremonialliset toimet, mutta myös muun muassa symbolien esilläpidon, vapaa-/lepopäivien, ruokavalion ja tietyn pukeutumistyylin noudattamisen, kuten myös uskonnollisten tekstien julkaisemisen ja jakelemisen.²⁹

Valtion neutraliteettivaatimus on ollut esillä YK:n ihmisoikeuskomitean yksilövalitukseen vuonna 2015 antamassa ratkaisussa, jossa komitea katsoi, että ns. islamilaisen huivin käytön kieltä loukkasi kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen uskonnonvapautta ja yhdenvertaisuutta koskevia artikloita. Kyse oli tapauksesta, jossa yksityinen ranskalainen päiväkotitoiminta oli irtisanonut vanhempainvapaalta palaavan työntekijän, joka kieltäytyi luopumasta huivin käytöstä. Tapauksessa päiväkodin sisäinen sääntö uskonnollisten symbolien kiellosta oli luonteeltaan yleinen.

Kansallisissa valituselimissä oli tapauksessa eri vaiheiden jälkeen päädytty siihen, että huivikielto, jonka sinänsä oli katsottu merkitsevän uskonnonvapauden rajoittamista, oli kuitenkin perusteltavissa tehtävän vaatiman neutraliteetin vuoksi. Ihmisoikeuskomitea sen sijaan ei löytänyt tapauksessa perustetta rajoittaa uskonnonvapautta ja katsoi siten, etteivät rajoitusedellytykset, joihin Ranskan valtio vetosi, olleet päteviä. Komitea myös katsoi kiellon olevan musliminaisia syrjivä sen näennäisestä neutraliteetista huolimatta. Komitea ei ottanut kantaa Ranskassa voimassa olevaan tunnustuksettomuuden (laïcité) periaatteeseen.³⁰

Euroopan unionin perusoikeuskirja ja EU:n tuomioistuimen oikeuskäytäntöä

Otan tässä lyhyesti esille myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan takaamaa uskonnonvapautta sekä yhdenvertaisuutta koskevat artiklat sekä muutamia yhdenvertaisuutta koskevia EU:n tuomioistuimen (EUT) ratkaisemia yhdenvertaisuutta työelämässä koskevia tapauksia, joissa esillä on ollut myös uskonnonvapaus.

EU:n perusoikeuskirjan 10 artiklan 1 kohdassa turvattu ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus oikeus vastaa perusoikeuskirjan selitysten (2007/C-303/02) mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artiklassa turvattua oikeutta. EU:n perusoikeuskirjan 52 artiklan 3 kohdan mukaisesti kyseisten artiklojen merkitys ja kattavuus ovat siten samat. Rajoitusten on näin ollen noudatettava EIS:n 9 artiklan 2 kohtaa, jonka mukaan henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa yleisen turvallisuuden vuoksi, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

EU:n perusoikeuskirjan 20 artikla turvaa kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuden lain edessä ja 21 artikla kieltää kaikenlaisen syrjinnän, joka perustuu muun muassa uskontoon tai vakaumukseen. Lisäksi 22 artiklan mukaan EU kunnioittaa kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta.

EUT on ratkaisukäytännössään katsonut, että pyrkimys turvata uskonnonvapautta voi johtaa välilliseen syrjintään. Tapauksessa *Cresco Investigation GmbH v. Markus Achatzi* oli kyse Itävallan kansallisesta lainsäädännöstä, jonka nojalla pitkäperjantai on vapaapäivä ainoastaan sellaisille työntekijöille, jotka ovat tiettyjen kristillisten kirkkojen jäseniä ja jonka nojalla toisaalta

²⁹ CCPR/C/21/Rev.1/Add.4 27 September 1993, kappale 4. Suora [linkki](#).

³⁰ Information note on decision 2662/2015 of the CCPR. Julkaistu

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23544&LangID=E>

Ratkaisu kokonaisuudessaan (ranskaksi)

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/123/D/2662/2015&Lang=fr

ainoastaan näillä työntekijöillä on oikeus vapaapäiväkorvaukseen, jos he joutuvat työskentelemään kyseisenä päivänä. EUT:n suuri jaosto katsoi Itävallan lainsäädännön merkitsevän uskontoon perustuvaa välitöntä syrjintää.³¹

Ratkaisussa *Achbita v. G4S* EUT katsoi, että yritys voi kieltää uskontoon ja vakaumukseen perustuvat symbolit ns. asiakaspinnassa työskenteleviltä työntekijöiltä, kunhan kieltä täyttää yhdenvertaisuusvaatimuksen.³² *A. Bougnaoui* -tapauksessa sen sijaan välittömän syrjinnän tunnusmerkistön katsottiin täyttyvän, kun yritys kielsi työntekijältään huivinkäytön asiakkaiden valituksista johtuen.³³

3.1.4 Uskonnonvapauslaki

Uskonnonvapauslain (453/2003) tarkoituksena on sen 1 §:n 1 momentin mukaisesti turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä.

Uskonnonvapauslain 7 §:n 1 momentin rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan tarkoituksena on järjestää ja tukea uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvaa yksilöllistä, yhteisöllistä ja julkista toimintaa, joka pohjautuu uskontunnustukseen, pyhinä pidettyihin kirjoituksiin tai muihin yksilöityihin pyhinä pidettyihin vakiintuneisiin toiminnan perusteisiin.

Uskonnon tunnustamisella ja harjoittamisella tarkoitetaan lain esitöiden mukaan lähinnä rituaalisessa (kultillisessa) muodossa tapahtuvaa toimintaa. Tällöin on kysymys jumalanpalveluksista ja muista uskonnollisista menoista, jotka liittyvät kulttiin ja siihen osallistumiseen. Yhtenä uskonnon harjoittamisen määrittelyn keskeisenä kriteerinä on myös rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan toiminnan perusteiden yksilöitävyys, vakiintuneisuus ja yhteisön sille tunnustama pyhyys. Keskeistä on, että rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta on 9 §:n 1 momentissa mainitun tarkoituserän mukainen. Pyhinä pidettyjen vakiintuneiden toiminnan perusteiden osalta riittää, kun ne voidaan muuten riittävästi yksilöidä.³⁴

3.1.5 Perusopetuslaki ja perusopetuksen tavoitteista ja tuntijaosta annettu asetus

Perusopetuslain (628/1998) 2 §:n 1 momentin mukaan opetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Pykälän 3 momentin mukaan opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana. 3 §:n 3 momentin mukaan opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa.

Lain 14 §:n 1 momentin mukaan valtioneuvosto päättää tässä laissa tarkoitetun opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjaukseen (*tuntijako*). Pykälän 2 momentin mukaan Opetushallitus päättää perusopetuksen eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien, oppilaanohjauksen ja muun tässä laissa tarkoitetun opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoi-
meen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista (opetussuunnitelman perusteet).

³¹ *Cresco Investigation GmbH v. Markus Achatzi* (C-193/17). Suora [linkki](#)

³² *Achbita v. G4S* (C-157/15). Suora [linkki](#)

³³ *A. Bougnaoui ja Association de défense des droits de l'homme (ADDH) v. Micropole SA* (C-188/15). Suora [linkki](#)

³⁴ Hallituksen esitys uskonnonvapauslaista 170/2002 vp, s. 40. Julkaistu https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_170+2002.pdf

Lain 15 §:n 1 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä tässä laissa tarkoitettua opetusta varten opetussuunnitelma. 2 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee määrätä myös kodin ja koulun yhteistyön järjestämistavasta.

Lain 28 §:n 2 momentin mukaan, jos opetuksessa noudatetaan opetussuunnitelmaa, jossa painotetaan yhtä tai useampaa oppiainetta, voidaan oppilaita otettaessa käyttää myös oppilaan taipumuksia edellä tarkoitettuun opetukseen osoittavaa koetta.

Lain 47 a §:n 1 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että kaikilla oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista.

Perusopetuslaissa tarkoitettuna opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (422/2012) 2 §:n 1 momentin mukaan opetuksen ja kasvatuksen tavoitteena on muun muassa tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuunkykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Opetus edistää kulttuurien sekä aatteellisten, maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten, kuten kristillisten, perinteiden sekä länsimaisen humanismin perinteen tuntemista ja ymmärtämistä. Opetuksella edistetään myös ihmisoikeuksien ja toisten ihmisten kunnioittamista. 2 momentin mukaan opetus ja kasvatustukevat oppilaiden kasvua erilaisuuden kunnioittamiseen sekä vastuullisuuteen, yhteistyöhön ja toimintaan, joka edistää ihmisryhmien, kansojen, aatteiden, uskontojen ja kulttuurien välistä kunnioittamista ja luottamusta. Opetuksella tuetaan oppilaan kasvua aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi, luodaan edellytyksiä toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa sekä edistetään kestävää kehitystä.

Asetuksen 3 §:n 1 momentin mukaan opetuksen tavoitteena on oppilaan laajan yleissivistyksen muodostuminen, maailmankuvan avartuminen ja syveneminen. Tämä edellyttää muun muassa kulttuurin, taiteiden, uskontojen ja elämäntutkimusten tuntemusta. Opetuksen on tarjottava esteettisiä kokemuksia ja elämyksiä kulttuurien ja taiteiden eri aloilta.

Asetuksen 3 §:n 3 momentin mukaan opetettavan tiedon tulee perustua tieteelliseen tietoon.

Asetuksen 6 §:n 2 momentin mukaan valinnaisena aineena voidaan opettaa perusopetukseen soveltuvia, syventäviä ja soveltavia tässä asetuksessa säädettyjä tavoitteita tukevia aineita tai useasta aineesta muodostettuja ainekokonaisuuksia sen mukaan kuin opetussuunnitelmassa määrätään.

3.1.6 Hallintolaki

Hallintolain 6 §:n mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

3.1.7 Opetushallituksen määräykset ja ohjeet

Opetushallituksen laatimien perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) *arvopuustan* mukaan opetus on uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamaton. Koulua ja opetusta ei saa käyttää kaupallisen vaikuttamisen kanavana. Oppimiseen yhdessä yli uskonto- ja katsomusrajojen rohkaistaan.

Laaja-alaisten osaamistavoitteiden mukaan kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu muodostavat oman kokonaisuuden (L2). Sen lähtökohtana on, että oppilaat kasvavat maailmaan, joka on kulttuurisesti, kielellisesti, uskonnollisesti ja katsomuksellisesti moninainen.

*Opetuksen eheyttämistä*³⁵ voidaan toteuttaa muun muassa toiminnallisten aktiviteettien, kuten teemapäivien ja tapahtumien avulla, tai rinnastamalla eli opiskelemalla samaa teemaa kahdessa tai useammassa oppiaineessa samanaikaisesti.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan siitä, miten *opetustunnit jaetaan* vuosiluokittain yhteisten oppiaineiden, taide- ja taitoaineiden valinnaisten tuntien sekä oppilaalle valinnaisten aineiden kesken voidaan valtioneuvoston asetuksen edellyttämällä tavalla päättää paikallisesti.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan vuosiluokilla 7–9 *musiikin oppiaineen* tehtävänä on luoda edellytykset monipuoliseen musiikilliseen toimintaan ja aktiiviseen kulttuuriseen osallisuuteen. Opetuksen tulee ohjata oppilaita tulkitsemaan musiikin monia merkityksiä eri kulttuureissa sekä yksilöiden ja yhteisöjen toiminnoissa. Musiikin opetus rakentaa arvostavaa ja uteliasta suhtautumista musiikkiin ja kulttuuriseen monimuotoisuuteen. Opetuksen toiminnallisuudessa huomioidaan koulun juhlat ja tapahtumat sekä koulun ulkopuolella tapahtuva toiminta. Musiikin opetuksen ohjelmistoon ja erityisesti kuunteluohjelmistoon valitaan vuosiluokilla 7–9 monipuolisesti eri kulttuurien ja aikakausien musiikkia kansanmusiikista taidemusiikkiin ajankohtaiset musiikilliset ilmiöt huomioiden. Ohjelmiston valinnassa otetaan huomioon muun muassa kulttuuriperinnön vaaliminen.

Uskonnon oppiaineen sisältöjen valinnassa vuosiluokilla 7–9 hyödynnetään paikallisia mahdollisuuksia. Sisältöalueita ovat suhde omaan uskontoon (muun muassa uskonnon oppi ja opetukset sekä symbolit), uskontojen maailma (muun muassa uskonnot ja uskonnottomuus) ja hyvä elämä (muun muassa osallistuminen ja vaikuttaminen yhteisöissä ja yhteiskunnassa sekä uskonnot rakentamassa yhteiskunta- ja maailmanrauhaa). Uskonnon *oppimisympäristöihin ja työtapoihin* liittyvänä tavoitteena on ilmentää uskontojen ja katsomusten moninaisuutta kunnioittavasti ja arvostavasti. Asioita tarkastellaan kokemuksellisuuden, toiminnallisuuden ja yhteisöllisen oppimisen avulla. Keskeistä on opittavien asioiden syventävä käsitteellistäminen ja käsitteiden yhteinen pohdinta. Opetuksessa voidaan toteuttaa yksilö- tai ryhmäprojekteja myös oppiainerajat ylittäen. Oppimäärien toteutuksessa tehdään toimintaan ja opetukseen liittyvät ratkaisut huomioiden oppilaiden erilaiset uskonnolliset ja katsomukselliset taustat sekä kehittyvä kielitaito. Opetuksessa luodaan oppimista ja osallisuutta, sekä vuorovaikutus- ja dialogitaitoja edistäviä yhteisiä tilanteita sekä ohjataan ja vahvistetaan oppilaan opiskelutaitoja ja oma-aloitteisuutta.

Elämäkatsomustiedon sisältöalueet vuosiluokilla 7–9 valitaan siten, että ne tukevat tavoitteiden saavuttamista ja hyödyntävät paikallisia mahdollisuuksia. Sisältöjen valinnassa pyrkimys yleissivistävään tietoon yhdistetään oppilaiden kokemusmaailmaan ja identiteetin ja elämäkatsomuksen etsintään. Olennaista on löytää sisältöjä, joiden kanssa työskenteleminen antaa oppilaalle mahdollisuuden rakentaa tiedosta ja omakohtaisesta pohdinnasta katsomuksellista arvostelukykyä. Oppiaineessa perehdytään muun muassa maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteisiin, teistisiin ja ateistisiin katsomuksiin nyky maailmassa, esimerkiksi sekulaariin humanismiin, kristinuskoon ja islamiin, sekä arvioidaan katsomusvapauden ja yhdenvertaisuuden toteutumista erilaisissa yhteiskunnissa. Oppiaineessa tarkastellaan kulttuurista moninai-

³⁵ [Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014](#) (jakso 4.4) mukaan ”Opetuksen eheyttäminen on tärkeä osa perusopetuksen yhtenäisyyttä tukevaa toimintakulttuuria. Eheyttämisen tavoitteena on tehdä mahdolliseksi opiskeltavien asioiden välisten suhteiden ja keskinäisten riippuvuuksien ymmärtäminen. Se auttaa oppilaita yhdistämään eri tiedonalojen tietoa ja taitoja sekä jäsentämään niitä mielekkäiksi kokonaisuuksiksi vuorovaikutuksessa toisten kanssa.”

suutta rikkautena, oikeutena ja eettisenä kysymyksenä. *Oppimisympäristöjen ja työtapojen* tulee tarjota mahdollisuuksia ja käsitteellisiä välineitä muun muassa oppilaan oman katsomuksellisen identiteetin tutkimiseen, jäsentämiseen ja rakentamiseen yhdessä muiden kanssa.

Opetushallitus antoi vuonna 2016 muun muassa perustuslakivaliokunnan ja ylimpien laillisuusvalvojen esittämiin kannanottoihin viitaten esi- ja perusopetuksen järjestäjille *ohjeet uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä*. Päivitetty ohje julkaistiin 12.1.2018.³⁶

Ohjeissa (kohta 1.1) todetaan, etteivät säädökset kiellä oppiaineiden tai oppimäärien yhdistämistä. Opetus tulee kuitenkin antaa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti laaditun opetussuunnitelman mukaan kunkin oppimäärän mukaan opiskelevalle oppilaalle.

Ohjeiden kohdassa 3 kuvataan, miten uskonnon ja omantunnon vapautta koskevat säännökset tulee ottaa huomioon toisaalta perinteisiä juhlia ja toisaalta mahdollisia uskonnollisia tilaisuuksia järjestettäessä. Ohjeen mukaan juhlien järjestämisen lähtökohtana tulee olla perusopetusasetuksessa säädetty opetuksen ja kasvatuksen tavoite.

Perinteisten juhlien kuten joulu-, kevät- ja itsenäisyyspäivän juhlan osalta ohjeessa (kohta 3.1) todetaan muun ohella, että opetuksen järjestäjät ja koulut päättävät juhlista ja niiden sisällöstä. Juhliin voi sisältyä myös joitakin uskontoon viittaavia elementtejä. Tällaiset juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria. Juhlaan mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta juhlaa ei voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena.

Esi- ja perusopetuksen juhlit ovat osa opetusta ja toimintaa, johon oppilaiden tulee osallistua. Koulun tulee tiedottaa oppilaiden huoltajille järjestettävistä tapahtumista ja niiden sisällöstä. Tarvittaessa huoltajien kanssa voidaan sopia oppilasta koskevista yksilöllisistä järjestelyistä ja mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta, jos huoltaja ei halua oppilaan osallistuvan kaikkeen juhlaan kuuluvaan ohjelmaan. Järjestelyt, kuten oppilaan poistuminen juhlatilasta, tulee toteuttaa hienotunteisesti ja mahdollisimman vähän huomiota herättävästi.

Uskonnollista tilaisuuksista ohjeessa (kohta 3.2) todetaan, että opetuksen järjestäjät voivat päättää, järjestetäänkö esi- ja perusopetuksen yhteydessä uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivänavauksia, ja uskonnollisia toimituksia, kuten ruokaroukkouksia. Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset ovat uskonnon harjoittamista, eikä oppilasta voida velvoittaa osallistumaan niihin. Tarkoituksena ei ole kuitenkaan estää muiden positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta.

Uskonnollisten tilaisuuksien ja toimitusten aikana on ohjeen mukaan mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa, jonka tulee olla uskonnollista sisältöä lukuun ottamatta luonteeltaan ja tavoitteiltaan mahdollisimman samankaltaista kuin siinä tilaisuudessa, jonka tilalla muuta toimintaa järjestetään. Esi- ja perusopetuksessa tulee huolehtia myös siitä, ettei uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä aiheudu oppilaalle leimautumista tai muita haitallisia seuraamuksia. Olennaista on, että oppilaan huoltajalle jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko oppilas uskonnollista ainesta sisältäviin tilaisuuksiin ja toimituksiin.

³⁶ Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäntutkimustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa (OPH-56-2018). Julkaistu <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohje-perusopetuksen-uskonnon-ja-elamankatsomustiedon-seka>

Ohjeen kohdassa 4 todetaan, että koska oppilaalla on huoltajan ilmoituksesta perustuslain 11 §:n 2 momentin nojalla mahdollisuus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen, *huoltajille toimitettavista tiedotteista* on käytävä ilmi opetuksen yhteydessä järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset sekä niille vaihtoehtoinen toiminta.

Koulun ja esiopetuksen yksikön on myös huolehdittava siitä, että tieto koulun uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta saavuttaa huoltajat ja oppilaat riittävän ajoissa. Oppilaan huoltaja ilmoittaa, osallistuuko oppilas uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin vai niille vaihtoehtoiseen toimintaan. Ilmoituksen voi tehdä kertaluonteisesti esimerkiksi esi- ja perusopetukseen ilmoittauduttaessa tai tarvittaessa tapauskohtaisesti.

Uskonnon opetuksesta ohjeissa todetaan, ettei se ole Suomen perustuslain 11 §:ssä tarkoitettua uskonnon harjoittamista. Uskonnon opetus järjestetään perusopetuksen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden ja niiden määräämällä tavalla laadittujen paikallisten opetussuunnitelmien mukaisesti. Uskonnon opetukseen sisältyy olennaisena osana oman uskonnon tuntemus. Uskontoon perehtymiseen kuuluu myös tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja tapoihin. Tutustuminen rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin on osa uskonnon opetusta. Esimerkiksi opetukseen liittyvä opintokäynti, jossa tutustutaan kirkkoon, moskeijaan tai vastaavaan uskonnolliseen rakennukseen tai seurataan uskonnollista toimitusta siihen osallistumatta, ei ole uskonnollinen tilaisuus vaan osa opetusta. Kaiken opetuksen ja muun toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua.

3.1.8 Laillisuusvalvontakäytäntöä

Uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumiseen perusopetuksessa on otettu kantaa useissa oikeusasiamiehen antamissa ratkaisuissa.

Joulukirkkoon osallistumisen pakollisuus on ollut esillä ratkaisussa dnro 2812/2009. Siinä apulaisoikeusasiamies Pajuoja katsoi lukion rehtorin menetelleen virheellisesti, kun hän oli ilmoittanut kantelijalle joulukirkkoon osallistumisen olevan pakollista evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluville lukion opiskelijoille heidän uskonnollisesta vakaumuksestaan riippumatta.³⁷

Uskonnollisista tilaisuuksista erikseen tiedottaminen ja vaihtoehtoisen ohjelman sisältö olivat muun ohella esillä asiassa EOAK/2685/2017.³⁸ Asiassa oli kyse siitä, ettei koulun kaikista uskonnollisista tilaisuuksista aina erikseen tiedotettu, eikä uskonnollisen tai sille vaihtoehtoisen tilaisuuden ohjelman sisällöistä tarkemmin etukäteen kerrottu. Opetushallitus totesi asiassa antamassaan lausunnossa, että etukäteistiedottamisen tarkoituksena on mahdollistaa huoltajan valinta, eikä pelkkä yleinen kuvaus opetussuunnitelman mukaisuudesta anna riittävää käsitystä tilaisuuden sisällöstä. Opetushallitus katsoi, ettei oppilaan huoltajalla näin ollen ollut tosiasiallista mahdollisuutta arvioida, kumpaan tilaisuuteen haluaisi lapsensa osallistuvan, eikä huoltaja siten myöskään käytännössä voinut käyttää mahdollisuutta tapauskohtaisesti ilmoittaa oppilaan osallistumisesta uskonnolliseen tilaisuuteen tai sen tai sen vaihtoehtoon.

Muun muassa eräälle luokalle järjestetystä *pääsiäisvaelluksesta ja siitä tiedottamisesta* oli kyse asiassa EOAK/2186/2018.³⁹ Totesin ratkaisussani, että Suomessa toistaiseksi vakiintuneena pidettävän linjauksen mukaan uskonnonharjoittamisen piirteitä sisältävien tilaisuuksien pitäminen osana koulutyötä on hyväksytty, mutta muun muassa sillä reunaehdolla, että tällöin koulun on huolehdittava vastaavasta vaihtoehtoisesta toiminnasta niille, jotka haluavat käyttää uskonnonvapauttansa negatiivisessa suhteessa ja jäädä uskonnonharjoittamisen ulkopuolelle. Opetuksen järjestäjän on siten huolehdittava siitä, että tieto koulun uskonnollisista tilaisuuksista

³⁷ EOA Dnro 4812/4/09 (11.5.2011), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/4812/2009>

³⁸ EOAK/2685/2017 (14.2.2018), julkaistu <http://www.eduskunta.fi/eoaratkaisut/eoak+2685/2017>

³⁹ EOAK/2186/2018 (5.11.2019), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2186/2018>

sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta saavuttaa huoltajat ja oppilaat riittävän ajoissa ja riittävässä laajuudessa niin, että oppilaan huoltajalla on tosiasiallinen mahdollisuus arvioida, kumpaan tilaisuuteen haluaisi lapsensa osallistuvan. Asiassa tunnustuksellisen pääsiäisvaelluksen vaihtoehtona oli laskettu matematiikan tehtäviä. En arvioinut sitä, ovatko matematiikan tehtävät ja koulun ulkopuolelle suuntautunut retki lapsen näkökulmasta samanarvoisia vaihtoehtoja, mutta katsoin, että Opetushallituksen ohjeiden mukaisesti vaihtoehtoisen toiminnan tulee olla luonteeltaan ja tavoitteeltaan mahdollisimman samankaltaista.

Koulun juhlista tiedottamisesta oli kyse myös apulaisoikeusasiamiehen päätöksessä 1705/2003.⁴⁰ Kyseissä asiassa kantelija arvosteli Opetushallituksen tiedotteen koulun juhlia koskevaa kohtaa ja varsinkin kohdan kolmatta lausetta, jonka mukaan: ”Eduskunnan perustuslakivaliokunta tähdentää, että juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria eikä niitä esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina”. Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio katsoi, ettei tiedotteen kyseisestä kohdasta voi tehdä sellaista johtopäätöstä, jonka mukaan oppilaat voitaisiin pakottaa koulun juhlissa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen.

Koulun yhteisen päättäjaisjuhlan järjestäminen kirkossa on ollut esillä asiassa EOAK/2186/2018.⁴¹ Tapauksessa oli kyse kaupungin ja sen eräiden koulujen menettelyistä koulun uskonnollisten tilaisuuksien sekä näitä korvaavien tilaisuuksien järjestämisessä. Koulun kaikille oppilaille yhteinen opetukseen kuuluva lukukauden päättäjaisjuhla oli tässä tapauksessa järjestetty joulujuhlana kirkossa. Juhlissa on laulettu virsiä, esitetty jouluevankeliumi ja seurakunnan pappi oli pitänyt puheen. Koulun rehtori oli omassa selvityksessään pitänyt joulujuhlaa ”uskonnollisesti virittyneenä”. Pidin tapahtumaa kokonaisuutena arvioiden uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena.

En tässä tapauksessa pitänyt hyväksyttävänä sitä asiaan annetussa selvityksessä esitettyä näkemystä, että sisällöltään tunnustuksellista päättäjaisjuhlaa voitaisiin perustella sillä, että tarjolla on myös vaihtoehtoinen tilaisuus. Koulun lukukauden päättäjaisjuhla ei voi olla uskonnon harjoittamiseksi katsottava tilaisuus. Kyse on kaikille oppilaille yhteisestä opetukseen kuuluvasta juhlasta, joka on järjestettävä siten, että kaikki oppilaat voivat siihen osallistua vakaumukseltaan riippumatta.

Menettelyä oli asiassa perusteltu myös koulun omien tilojen riittämättömyydellä. Totesin, että Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto on kanteluratkaisussaan ottanut kantaa koulun päättäjaisjuhlan järjestämiseen kirkossa vastaavassa tilanteessa. Aluehallintovirasto kiinnitti huomiota oppilaiden yhdenvertaiseen oikeuteen osallistua opetukseen kuuluvaan koulun joulujuhlaan, sekä siihen, että joulujuhlan sisältö ei saa loukata oppilaiden uskonnonvapautta. Yhtäältä ratkaisussa todettiin, että joulujuhlan järjestäminen kirkossa ei itsessään tee tilaisuudesta uskonnollisesti sitouttavaa, mutta toisaalta myös, että tilaisuus ei saa olla keskeiseltä sisällöltään tunnustuksellinen ja uskonnon harjoittamiseksi katsottava tilaisuus.⁴² Oikeusasiamiehen kannanottoja julkisen vallan käyttämien tilojen neutraalisuudesta esitellään jäljempänä.

Keskusradion kautta toteutettava uskonnollinen tilaisuus oli esillä asiassa EOAK/6540/2017.⁴³ Ratkaisussani totesin muun ohella, että uskonnollisten tilaisuuksien kohdalla koulun on huolehdittava aidosta vapaudesta valita, osallistuuko oppilas tilaisuuksiin. Kyseessä olevassa asiassa tämä ei toteutunut, kun keskusradion kautta uskonnollinen viestintä oli suunnattu kaikille oppilaille. Aamunavaukseen oli kuulunut virsi, rukousmuotoinen uskonnollista tekstiä sisältävä runo

⁴⁰ EOA dnro 1705/4/03 (6.6.2005), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1705/2003>

⁴¹ EOAK/2186/2018 (5.11.2019), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2186/2018>

⁴² LSSAVI/12512/2018 (10.9.2019).

⁴³ EOAK/6540/2017 (22.3.2018), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/6540/2017>

ja siunauksen toivotus kouluviikolle. Koulussa ei ollut huolehdittu uskonnollisista aamunavauksista tiedottamisesta huoltajille riittävällä tavalla, eikä järjestetty mahdollisuutta osallistua korvaavaan ohjelmaan. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että koulu oli luottanut seurakunnalle antamaan ohjeistukseensa, jonka mukaan aamunavausten ei pidä sisältää uskonnonharjoittamista. Katsoin koulun menetelleen virheellisesti.

Suvivirren laulamiseen koulujen kevätjuhlissa otti kantaa apulaisoikeusasiamies Pajuoja ratkaisussaan 2488/4/2013.⁴⁴ Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa katsottiin muun muassa EIT:n ratkaisuihin ja oikeuskirjallisuuteen viitaten, että esimerkiksi koulun päättäjäjuhlan järjestäminen siten, että osa osallistujista voisi väliaikaisesti poistua virren veisuun ajaksi, ei liene ainaakaan kaikissa olosuhteissa hyväksyttävä järjestely. Vapaus tunnustaa tai olla tunnustamatta uskoa sisältää myös oikeuden olla joutumatta tilanteisiin, joissa henkilöä vaaditaan paljastamaan uskonsa tai joissa hänen on toimittava jollain sellaisella tavalla, josta voidaan tehdä päätelmiä hänen vakaumuksestaan. Apulaisoikeusasiamies totesi muun muassa, että ratkaisussa siteeratuissa puitteissa pysyttäessä suvivirttä ei koulun kevätjuhlassa laulettuna voida pitää sisällöllisesti korostuneen uskonnollisena. Näin ollen apulaisoikeusasiamies katsoi, että vallitsevassa kulttuuriympäristössämme suvivirren mainittu sisältö ei aiheuta sitä, että koulun päättäjätilaisuudesta muodostuisi uskonnonvapauden negatiivisen ulottuvuuden kannalta kielletyllä tavalla luonteeltaan uskonnollinen tilaisuus. Käsillä olevan asian arvioimisessa apulaisoikeusasiamies piti merkityksellisenä muun muassa sitä, että – toisin kuin esimerkiksi nimenomaisen ruokarukouksen pitäminen koulussa – suvivirren laulamisen asiayhteytenä ei ole itsessään uskonnollinen tilaisuus.

Muun muassa *virsi laulaminen* ja sen arviointi, oliko niin sanotun *Virsi-visan järjestäminen kouluissa* vastoin opetuksen tunnustuksettomuutta ja oppilaiden uskonnon- ja omantunnon vapautta vaarantavaa on ollut esillä asiassa 2469/2014.⁴⁵ Asiassa oli lisäksi kyse siitä, oliko Opetushallitus rikkonut *julkiselle vallalle asetettua puolueettomuuden vaatimusta* tiedottamalla ja rohkaisemalla kouluja osallistumaan Virsi-visaan. Ratkaisussaan apulaisoikeusasiamies Pajuoja piti selvänä, että virsi laulamiseen sisältyy lähtökohtaisesti voimakas uskonnon harjoittamiseen viittaava elementti. Virsi-visan järjestäjäorganisaationkin mukaan sen missiona oli vahvistaa lasten kristillistä identiteettiä ja sitoutumista seurakuntaan. Apulaisoikeusasiamies moitti Opetushallitusta Virsi-visan järjestelyissä. Hän korosti lapsen ja myös huoltajien näkemysten selvittämistä kilpailuun osallistumisesta arvioitaessa. Suunnitellusta osallistumisesta tuli riittävän ajoissa tiedottaa huoltajia ja samalla huolehtia, että visaan osallistuminen on aidosti ja todellisesti vapaaehtoista, perheen vakaumusten ja näkemysten mukaista sekä että se vastasi huoltajien käsitystä uskonnon opetuksen opetussuunnitelman mukaisesta painottamisesta. Kilpailu ei saanut häiritä siihen osallistumattomien opetusta ja heille tuli tarvittaessa järjestää muuta vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa.

Kunnan koulutoimen *menettelytapaohjeeseen*, jonka mukaan *ruokarukoukset* ovat uskonnon harjoittamista ja ne tulee korvata esimerkiksi yleisellä rauhoittumisella ja ruokahetken kunnioittamisella, otettiin kantaa apulaisoikeusasiamiehen antamassa vastauksessa 3634/2010.⁴⁶ Kyse oli siitä, että kunnan kouluissa oli siirrytty opettajajohtoisesta päivittäisestä yhteisrukouksesta tilanteeseen, jossa jokaisella oli mahdollisuus rauhoittumisen hetkellä itsekseen, vakaumuksensa mukaisesti lukea ruokarukous tai muuten hiljentyä haluamallaan tavalla. Apulaisoikeusasiamies Pajuoja piti selvänä, että koulussa opettajan johdolla päivittäin lausuttavaa ruokarukousta voidaan pitää uskonnon harjoittamisena, jolloin opetuksen järjestäjällä on velvollisuus huolehtia siitä, ettei ketään veloiteta omantuntonsa vastaisesti osallistumaan ruokarukoukseen. Kunnan kouluissa käyttöön otettua toimintamallia voitiin vastauksen mukaan pitää

⁴⁴ EOA dnro 2488/4/2013 (5.8.2013), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2488/2013>

⁴⁵ EOA dnro 2469/4/14 (8.11.2014), julkaistu <http://www.eduskunta.fi/eoaratkaisut/eoak+2469/2014>

⁴⁶ EOA dnro 3634/4/10 (11.11.2011).

perusteltuna niin positiivisen kuin negatiivisenkin uskonnonvapauden yhtäaikaisen toteutumisen kannalta. Apulaisoikeusasiamies totesi vastauksessaan lisäksi, että kouluissa on yhä enemmän eri uskontoja ja vakaumuksia edustavia oppilaita, joiden uskonnonvapauden turvaaminen vaatii käytännön kompromisseja ja sellaisten menettelytapojen luomista, jotka ovat perusteltuja myös hienotunteisuuden ja oppilaiden sosiaalisten suhteiden tukemisen näkökulmasta.

Seurakuntien kanssa tehtävän yhteistyön suunnittelusta yhdessä oppilaiden ja näiden huoltajien kanssa ja yhteistyöstä tiedottaminen on ollut esillä asiassa EOAK/897/2016.⁴⁷ Siinä kyse oli muun muassa seurakunnan edustajan vierailusta koululle ja lasten Raamattujen jakamisesta tässä yhteydessä. Apulaisoikeusasiamies Pajuoja totesi tältä osin muun muassa, että koulun ja oppilaitoksen on tärkeää pitää huolta myös siitä, että se tiedottaa koteihin ajoissa ja selkeästi esimerkiksi seurakuntien kanssa tehtävästä yhteistyöstä, yhteistyön tavoitteista ja käytännön toteutuksesta. Suositeltavaa on, että koulut ja oppilaitokset suunnittelevat yritysten ja yhteisöjen kanssa toteutettavan yhteistyön yhdessä kotien ja oppilaiden kanssa.

Julkisen vallan neutraalisuusvaatimus on ollut edellä mainittujen kouluja koskevien päätösten lisäksi esillä muun muassa päätöksessä, joka koski *uskonnollisen yhdyskunnan omistamien tilojen käyttämistä* äänestyspaikkana vaaleissa. Oikeusasiamies Lehtimaja katsoi, että vaikka mainitun tilan käyttö äänestyspaikkana ei sellaisenaan loukkaa uskonnonvapaussäännöstöä, tulisi kansalaisten yleisen yhdenvertaisuuden ja julkisen vallan puolueettomuuden näkökulmasta pyrkiä siihen, että vaalihuoneistot ovat aatteellisilta kytkennöiltään mahdollisimman neutraaleja. Uskonnonharjoituksen osalta ratkaisuihin katsottiin, ettei pelkästään läsnäoloa uskonnollisen yhdyskunnan omistamissa tiloissa voitane pitää uskonnon harjoittamisena.⁴⁸ Myös kutsuntatilaisuuksien järjestäminen uskonnollisten yhteisöjen tiloissa on arvioitu jossakin määrin ongelmalliseksi perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta.⁴⁹ Esillä on ollut myös lautamiehen käytös oikeussalissa tämän jaettua Raamatun asian vastaajana olleelle henkilölle. Oikeusasiamies piti kyseistä menettelyä sopimattomana lautamiehenä toimivalle henkilölle.⁵⁰

Uskonnon harjoittamisen käsite on ollut esillä myös tapauksessa, jossa kyse oli siitä, saako musliminaisen huivi näkyä passikuvassa. Apulaisoikeusasiamies Rautio arvioi tapauksessa, että jos viranomaiset katsoisivat tunnistettavan valokuvan edellyttävän uskonnollisista velvoitteista luopumista, olisi silloin kysymys uskonnonvapauden rajoittamisesta ja olisi arvioitava sitä, millä edellytyksillä perusoikeutena turvattua uskonnonvapautta voitaisiin perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten perusteella rajoittaa. Sisäasiainministeriön poliisiosaston lausunnon mukaan kuitenkin oli kuitenkin riittävää, että henkilö voidaan vaikeuksista tunnistaa valokuvasta myös islamin sääntöjä kunnioittaen. Tapauksessa ei siten ollut kysymys uskonnonvapauden rajoittamisesta sinänsä vaan enemmänkin sen arvioimisesta, miten uskonnon vaatimukset ja passivalokuvalla asetettavat vaatimukset voidaan sovittaa yhteen, joten passivalokuvaa koskevaa sisäasiainministeriön ohjetta tulisi käytännön poliisitoiminnassa tulkita ihmisoikeusmyönteisesti ja uskonnon asettamia velvoitteita kunnioittaen.⁵¹

Uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetus samassa ryhmässä, on mahdollista vain rajatuilla osin. Apulaisoikeusasiamies Pajuojan ratkaisuihin dnro 1771/4/14 ja EOAK/3469/2016⁵², katsottiin, että perusopetuslain 30 §:n vaatimus opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta, yhdenvertaisuuden periaate ja syrjinnän kieltä ohjaavat ja rajoittavat opetuksen järjestäjän harkintavaltaa opetuksen käytännön järjestelyistä päätettäessä.

⁴⁷ EOAK/897/2016 (10.4.2017), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/6540/2017>

⁴⁸ EOA dnro 2009/4/96 (3.3.1999)

⁴⁹ EOA dnro 3403/2/08 (30.9.2009), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/3403/2008>

⁵⁰ ⁵⁰ EOA dnro 1967/4/03 (3.11.2003), julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1967/2003>

⁵¹ EOA dnro 2079/2002 (14.11.2002)

⁵² EOAK/3469/2016, julkaistu <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/3469/2016>

Uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumiseen kouluissa on otettu kantaa myös valtioneuvoston oikeuskanslerin ratkaisussa.

Apulaisoikeuskansleri *Puumalaisen* päätöksessä OKV/230/1/2013⁵³ oli kyse siitä, toimivatko julkiset ja julkisesti rahoitetut peruskoulut ja lukiot Helsingissä perustuslain yhdenvertaisuus- ja uskonnon ja omantunnon vapaus- säännösten sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaisesti järjestäessään *uskonnon harjoittamista kouluajalla*. Kantelija katsoi asiassa epäasianmukaiseksi sen, että koulu järjestää yhden uskonnon harjoittamista kouluaikana, usein seurakunnan työntekijän ohjaamana ja joskus jopa koulun tiloissa.

Apulaisoikeuskansleri totesi ratkaisussaan, että

”sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden kannalta ja EIT:n oikeuskäytäntö huomioon ottaen kouluissa tehtäviä julkisen vallan neutraalisuuden ja uskonnonvapauden yhteensovittamiseen tähtääviä järjestelyitä perustellumpaa olisi se, että kouluissa ei lainkaan järjestettäisi opettajien tai muun koulun henkilökunnan taikka seurakunnan työntekijän johtamia tilaisuuksia, joissa on tietyn vakaumuksen mukaista sisältöä”.

Apulaisoikeuskanslerin näkemyksen mukaan kouluissa nykyisessä muodossaan järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ovat ongelmallisia julkisen vallan neutraalisuuden sekä yhdenvertaisuuden edistämismuutoksen näkökulmasta. Sellaisia tilaisuuksia, joissa mikään uskonto tai vakaumus ei nouse opettajien johdolla erikseen esille, taikka muulloin kuin koulupäivän aikana järjestettäviä ja koulutyöhön liittymättömiä tilaisuuksia hän ei kuitenkaan pitänyt ongelmallisina.

Yhdenvertaisuus, uskonnonvapaus ja erityisesti sen negatiivinen ulottuvuus ovat olleet esillä myös päätöksessä OKV/1361/1/2009, jossa kyse oli niin sanotuista käräjähartaustilaisuuksista. Ratkaisussaan apulaisoikeuskansleri Puumalainen katsoi, että julkisella vallalla on velvollisuus huolehtia siitä, että evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityisasema ei heijastu esimerkiksi virallisiin juhlatilaisuuksiin tavalla, joka saattaisi johtaa uskonnon ja omantunnon vapauden loukkaamiseen.

3.1.9 Oikeuskirjallisuus

Tuomas Ojanen ja Martin Scheinin ovat katsoneet, että vaikka perustuslain 11.2 §:stä seuraa yksilön oikeus olla osallistumatta itselleen vieraan tunnustuksen mukaiseen uskonnon opetukseen, säännös ei synnytä yleistä oikeutta vapautua mistä tahansa opetuksesta maailmankatsomuksellisin perustein (esimerkiksi biologian opetuksesta kreationistisen maailmankatsomuksen perusteella). Uskonnon ja omantunnon vapaus kuitenkin puoltaa kuitenkin heidän mukaansa erilaisten menetelmällisten vaihtoehtojen etsimistä silloin, kun koulun muu toiminta kuin uskonnon opetus aiheuttaa oppilaalle maailmankatsomuksellisia ongelmia. Perusoikeussäännös osaltaan suojaa myös opetusohjelman vastaiselta uskonnolliselta, uskonnonvastaiselta tai vaikkapa poliittiselta opetukselta, joka loukkaa oppilaan vakaumusta.⁵⁴

Uskonnon ja omantunnon vapauden ydinalueeseen, jota perusoikeuksiin kohdistuvilla rajoituksilla ei voida loukata, kuuluvat Ojanen ja Scheininin mukaan mm. yksilön sisäinen ajatuksen vapaus, vapaus uskonnon tai muun vakaumuksen omaksumista tai siitä luopumista koskevasta painostuksesta sekä oikeus olla osallistumatta yksilölle vieraan tunnustuksen mukaiseen uskonnonharjoitukseen. Hyväksyttävät rajoitukset saattavat kohdistua uskonnon ja omantunnon

⁵³ Dnro OKV/230/1/2013 (24.3.2014), julkaistu https://www.okv.fi/media/uploads/ratkaisut/ratkaisut_2014/okv_230_1_2013.pdf

⁵⁴ Tuomas Ojanen ja Martin Scheinin teoksessa Perusoikeudet. Helsinki: Alma Talent. Päivitetty 23.2.2010. Luettu 23.4.2020. Vaatii käyttöoikeuden. [https://fokus.almatalent.fi/teos/FAIBCXJTB#kohta:ALKUSANAT\(:Tekij\(\(e4\)t/piste:t10](https://fokus.almatalent.fi/teos/FAIBCXJTB#kohta:ALKUSANAT(:Tekij((e4)t/piste:t10)

vapauden harjoittamisen tai käyttämisen ulkoisiin muotoihin, kuten uskonnollisen tai maailmankatsomuksellisen yhteisön perustamismenettelyyn ja julkisen hartausharjoituksen ulkoisiin muotoihin.⁵⁵

Ojanen ja Scheinin ovat tuoneet esille myös sen, että yhteiskunnan monikulttuuristumisen myötä julkisen vallan käyttäjiin kohdistuu valtiokirkkojärjestelmästä huolimatta velvollisuus huolehtia siitä, ettei valtiokirkkojen erityisasema heijastu esimerkiksi virallisiin juhlatilaisuuksiin tavalla, joka johtaisi uskonnon ja omantunnon vapauden loukkaamiseen.⁵⁶

Uskonnonharjoituksen käsitettä ei oikeuskirjallisuudessa ole pidetty selvärajaisena. Ahtainkin uskonnonharjoituksen käsitteen tulkinta sisältää kirkon tai uskontokunnan riitit ja jumalanpalveluksen.⁵⁷ *Pete Hokkasen* mukaan asia, mikä varsinaisesti rajaa uskonnon harjoittamisen -käsitteen, on osallistuminen kultilliseen toimintaan tai riittiin. Tämä tarkoittaa lähinnä rituaalis-kultillisessa muodossa tapahtuvaa, yleensä yksilöityä, olennaisesti omaa, jo vakiintunutta, tunnusomaista sekä tunnustetusti pyhää toimintaa, josta yhteisöllä on oikeus päättää. Laajasti ymmärrettynä uskonnon harjoittaminen kuitenkin voisi kuitenkin pitää sisällään esimerkiksi uskonnon levittämisen eri tavoin, koulutuksen, oppilaitosten perustamisen, oikeuden valita omat papit jne.⁵⁸

Uskonnonharjoituksen yksilöllisen ulottuvuuden voi joka tapauksessa nähdä korostuneen viime aikoina. *Pekka Leino* mukaan moniäänisyyden vaatimus on ulottunut myös kirkkojen sisäiseen elämään eikä sitoutumista luterilaisen tunnustukseen enää pidetä yhtä tärkeänä kuin ennen edes kirkon sisällä.⁵⁹

Uskonnollisen ja vakaumuksellisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta evankelis-luterilaisen kirkon asemaan liittyvien ongelmien on oikeuskirjallisuudessa nähty kiertyvän ennen kaikkea sen ympärille, missä määrin tietyn uskonnollisen yhteisön erityisen vahvaa asemaa voidaan ylipäättäen pitää ongelmana. *Johannes Heikkonen* on esittänyt, että perinteinen uskonnon- ja omantunnonvapautta koskeva doktriini on rakentunut Euroopassa vahvasti ajatukselle, jossa tasapainoa haetaan valtauskonnolle säädettyjen erioikeuksien ja muiden riittävää poliittista merkittävyyttä omaavien uskonnollisten vähemmistöjen välillä. Siten esimerkiksi valtionkirkollisia järjestelyjä ei ole pidetty ongelmallisina niin kauan kuin yksilöiden uskonnonvapaus joka tapauksessa on turvattu riittävän vahvasti. Heikkonen on pitänyt asiaa yleisen yhdenvertaisuutta koskevan tulkintadoktriinin näkökulmasta haastavana, jos tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen pyrkivää tarkoitusta ei ole mahdollista löytää.⁶⁰

Suomen kansallisessa uskonnon- ja omantunnonvapautta koskevassa tulkintakäytännössä Heikkonen on nähnyt ongelmallisena tavan, jossa päädytään painottamaan liian voimakkaasti jompaakumpaa uskonnonvapauden ulottuvuutta, joko positiivista tai negatiivista. Negatiivisen ulottuvuuden korostaminen saattaa Heikkosen mukaan korostaa yksilön oikeutta välttää hänen oman vakaumuksensa vastaisilta näkemyksiltä, mikä puolestaan näyttäytyy moniarvoisen yh-

⁵⁵ *ibid.*

⁵⁶ *ibid.* Ojanen ja Scheinin katsovat tässä yhteydessä, että evankelis-luterilainen ja ortodoksinen kirkko ovat valtiokirkon asemassa, vaikka Suomen valtio ei ole tunnustuksellinen (PeVL 12/1982 vp).

⁵⁷ Bruun – Koskinen 1997, s. 40; Pekka Leino, Kirkkolaki vai laki kirkosta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 231. Helsinki 2001, s. 316 – 323. Pekka Leino Kirkko ja perusoikeudet. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 6. Helsinki 2003.

⁵⁸ Pete Hokkanen, Uskonnon harjoittaminen – käsite ja rajat. Edilex 2010, s. 30 – 33.

⁵⁹ Pekka Leino, Kirkon omista lähtökohdista johdettu perusnormityyppinen ylipositiivinen oikeus kritiikkinä kirkon positiivisoikeudelliselle sääntelylle. Edilex 2012, s. 11.

⁶⁰ Johannes Heikkonen, Yhdenvertaisen uskonnon- ja omantunnonvapauden kipupisteitä Suomessa. Oikeus 4/2012, s. 556-557, 562-563.

teiskunnan näkökulmasta varsin ongelmallisena. Altistuminen erilaisille, omasta vakaumuksesta poikkeaville vakaumuksille kuuluu olemuksellisesti modernin demokraattisen yhteiskunnan keskeisiin piirteisiin.⁶¹

Uskonnon harjoituksen määrittelemistä osana oman uskonnon tai muiden aineiden opetusta, tai koulussa järjestettävissä uskonnollisissa tai muissa tilaisuuksissa on oikeuskirjallisuudessa käsitelty melko vähän. Uskonnollisen tilaisuuden määritelmää on pitänyt tulkinnanvaraisena *Suvianna Hakalehto*. Hän on myös kiinnittänyt huomiota siihen, että YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut lasten oikeutta saada itse ilmaista näkemyksensä koulujen uskonnonopetukseen liittyvissä asioissa.⁶² *Matti Lahtinen* ja *Tapio Lankinen* ovat todenneet, että koulut voivat järjestää edelleen myös uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivänavauksia, joihin ketään ei voida velvoittaa osallistumaan. He myös toteavat, että perustuslakivaliokunnan mukaan olennaista on se, että oppilaille jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko oppilas uskonnollista ainesta sisältäviin tilaisuuksiin.⁶³

Uskonnonopetuksen osalta keskeinen ongelma liittyy Heikkosen mukaan siihen, että se on toteutettu oppilaan velvollisuutena ilman oppilaan oman nimenomaisen opetukseen liittyvän tahdon huomioimista. Tämän pakon ongelmattomuutta on perusteltu sillä, että opetus ei ei-tunnustuksellisen luonteensa takia sisällä ongelmia oppilaiden uskonnonvapauden kannalta. Tässä mielessä kyse ei siten olisi osallistumisesta uskonnon harjoittamiseen. Kun uskonnonopetuksen merkitystä on samalla kuitenkin perusteltu nimenomaan sen liittymisellä uskonnonvapauteen, joka ulkoisena toimintana ilmenee juuri uskonnon harjoittamisena, on Heikkosen mukaan opetuksen juridisessa perustassa merkittävä looginen ristiriita.⁶⁴

3.2 Arviointi

3.2.1 Arvioinnin lähtökohtia

Uskonnonvapauteen liittyvät kysymykset ovat niissä sovellettavien oikeussääntöjen ja näiden tulkinnan osoittamalla tavalla erityisen monitahoisia, mitä edellä oleva katsaus osoittaa. Ennen kantelussa esitettyjen asioiden yksityiskohtaista arviointia kiinnitän vielä kokoavasti huomiota muutamiin keskeisiin lähtökohtiin tapahtumien arvioinnissa.

Ensinnäkin Suomea velvoittavat ihmisoikeussopimukset jättävät valtiolle harkintavaltaa niin koulujen uskonnonopetuksessa, uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisessä, kuin myös yleisesti uskonnon ja vakaumusten esillä olosta koulujen toiminnassa. EIT:n ratkaisukäytäntö on näissä kysymyksissä korostuneen kontekstisidonnaista. Se on uskonnonvapautta turvaavan artiklan 9 soveltamista koskevassa ohjeessaan painottanut sitä, että vanhempien uskonnonvapauden kunnioittamiseen lastensa opetuksessa liittyvissä kysymyksissä tapaukset vaativat syvällistä ja yksityiskohtaista tutkimista.⁶⁵ Totean, että mahdollisuudet tällaiseen tutkimiseen ovat laillisuusvalvonnan käytettävissä olevilla keinoilla rajatut. Laillisuusvalvonta, niin ylimpien laillisuusvalvojen kuin aluehallintovirastojenkin, on kuitenkin ainoa käytettävissä oleva ulkopuolinen oikeussuojakeino tällaisissa asioissa.⁶⁶

⁶¹ *ibid.* s. 560-561.

⁶² Suvianna Hakalehto-Wainio, Oppilaan oikeuden opetustoimessa. Lakimiesliiton kustannus 2012, s. 310-302.

⁶³ Matti Lahtinen – Timo Lankinen, Koulutuksen lainsäädäntöä. Tietosanoma 2018, s. 134.

⁶⁴ Heikkonen. s. 561.

⁶⁵ Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights Freedom of thought, conscience and religion, Updated on 31 December 2019, kohta 109. Suora [linkki](#).

⁶⁶ Tätä näkökohtaa käsittelem lähemmin puheenvuorossani [Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa vuodelta 2019](#) s. 30.

Totean myös, että Opetushallitus on ohjeistanut kouluja uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisessä varsin selvästi, ja pidän yleisellä tasolla tärkeänä sitä, että kouluissa toimitaan hallinnon alan ohjauksen mukaisesti.

Uskonnon harjoittamisen piirteitä vai uskonnon harjoittamista?

Perustuslakivaliokunnan kannan mukaisesti totean, että uskonnonvapauslain ja perusopetuslain säännösten soveltamisala kattaa koulun toiminnan kaikki ulottuvuudet, kuten uskonnolliset päivänavaukset, jumalanpalvelukset sekä muut uskonnon harjoittamiseksi katsottavat tilaisuudet ja toimitukset, joita saatetaan järjestää niin koulun yhteisessä toiminnassa kuin eri oppiainneiden yhteydessä. Vallitseva näkemys on, että juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria, eikä niitä esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta pidetä uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Oman uskonnon opetus ei ole perustuslaissa tarkoitettua uskonnon harjoittamista.

Totean kuitenkin, että edellä sanotusta huolimatta uskonnonharjoittamisen määrittelemine ei aina ole helppoa. Perustuslakivaliokunnan kantaa tulkitessa voidaan esimerkiksi kysyä, mitkä kaikki tilaisuudet on katsottava *juhlatraditioksi ja koulun perinteeseen kuuluviksi tilaisuuksiksi*. Voivatko koulut määritellä traditionsa itse ja millaista ajallista ulottuvuutta perinteen muodostumiselta edellytetään? Esimerkiksi sitä osin kuin kyse on koulun ulkopuolisten järjestäjien tilaisuuksista, joissa oppilaat esiintyvät, kyse ei liene perustuslakivaliokunnan tarkoittamasta juhlatraditiosta tai koulun perinteeseen kuuluvasta tilaisuudesta.

Voidaan myös kysyä, miten määrettä *yksittäisten* uskonnonharjoittamisen elementeistä tulisi arvioida. Olen aiemmin katsonut, että jumalanpalveluskaavaa noudattavassa, virsiä, rukouksia ja siunauksen sisältävässä tilaisuudessa on kyse uskonnonharjoittamisesta. Tällöin tilannearvio on nähdäkseni varsin selvä. Sellaisten tilaisuuksien osalta, joissa uskonnollisia elementtejä on ollut vähemmän, laillisuusvalvonnassa tehty arvio on voinut olla myös toisenlainen.

Lisäksi voidaan kiinnittää huomiota ainakin tilaisuuden *uskonnollisen sisällön merkitykseen kyseisen uskonnon oppien kannalta, ja toisaalta osallistujien subjektiiviseen kokemukseen* siitä, loukkaako kyseinen sisältö heidän omaa uskonnon ja omantunnon vapauttaan, ja koulujen toiminnasta puhuttaessa osallistujien huoltajien uskonnon ja omantunnon vapautta. Yksittäisten osallistujien subjektiivisten kokemusten painoarvoa, sikäli kuin niihin on kantelussa vedottu, tulee pyrkiä arvioimaan mahdollisimman objektiivisesti. Oikeusäntöjen nojalla joulumusiikin hengellisyuden tai yleishumanistisen puheen uskonnollisen merkityksen arviointi laillisuusvalvonnassa voi nähdäkseni olla mahdollista vain varsin rajatusti.

Kiinnitän tässä kohtaa huomiota vielä siihen, että uskonnonvapauden sisäinen ulottuvuus on syvästi henkilökohtainen asia. Siten ulkopuolinen arviointi siitä, mikä päätös tai menettely loukkaa ihmisen uskonnon ja omantunnon vapautta voidaan perustaa lähinnä uskonnonvapauden ulkoiseen ulottuvuuteen, ja toisaalta henkilön omaan ilmoitukseen hänen subjektiivisesta kokemuksestaan. Jälkimmäisen osalta totean, ettei kantelun vireillepanija ei ole nyt ratkaistavassa asiassa kerrotuissa tilanteissa läsnä ollut oppilas tai huoltaja, eikä minulla ole yksilöityä tietoa siitä, millaisia subjektiivisia näkemyksiä mainitun koulun oppilailla tai heidän huoltajillaan asiassa on. Toisaalta, koska tällaisille subjektiivisille näkemyksille voidaan EIT:n ratkaisukäytäntö huomioon ottaen antaa joka tapauksessa vain rajallinen merkitys, en pidä erityisen ongelmallisena sitä, ettei minulla tätä tietoa ole.

Lopuksi totean, että uskonnonvapauden toteutumien kouluissa on aihe, josta käydään keskustelua useassa Euroopan maassa. Asiaan liittyvien käsitteiden täsmällisempi määrittely on esimerkiksi ollut hiljattain esillä Ruotsissa maailmankatsomuksellisia kouluja koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Siellä kasvatukseen ja opetukseen sisältyvän tunnustuksellisen

aineksen erottelussa on pidetty tärkeänä täsmentää käsitteitä *konfessionella inslag, konfessionella inriktning* ja *icke-konfessionella inriktning*. Myös kasvatuksen ja opetuksen, *utbildning och undervisning*, erottelulla toisistaan on nähty merkitystä.⁶⁷

Nähdäkseni käsitteiden täsmällisempi määrittely voi osoittautua tarpeelliseksi meilläkin, mikäli nykyinen ohjeistus ei ole riittävä.

Hyväksytytty käännätyminen, kielletty indoktrinaatio, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Edellä sanotuista uskonnonharjoittamisen määrittelyyn liittyvistä vaikeuksista huolimatta on selvää, että kouluissa on otettava huomioon perustuslakivaliokunnan linjauksista ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation kieltä, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän laaja tavoite ja tarkoitus suojella moninaisuutta ja edistää suvaitsevaisuutta kytkeytyy sekä uskonnonvapauden negatiiviseen että positiiviseen puoleen. Tätä laajaa tavoitetta ajatellen kunnioitus erilaisia uskontoja ja katsomuksia omaavia ihmisiä kohtaan on tärkeää. Samalla kaikessa opetuksessa ja koulun toiminnassa tulee aktiivisesti turvata se, ettei kukaan joudu harjoittamaan itselleen vierasta uskontoa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö osoittaa tarpeen arvioida sanottuja periaatteita kontekstisidonnaisesti ja joissain tilanteissa eri suuntiin vetävien periaatteiden painoarvoa huolellisesti punniten.

Vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että valtio ei voi yleisesti rajoittaa oikeutta omasta uskonnosta ja uskosta kertomiseen, jos tämä ei tapahdu painostavalla tavalla, ei tämä tarkoita sitä, että opetuksen järjestäjä voisi vedota tähän oikeuteen järjestäessään uskonnollisia tilaisuuksia tai salliessaan näiden järjestämisen kouluissa muiden toimesta. Julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus edellyttää, etteivät julkiset koulut asetu minkään tietyn uskonnon tai katsomuksen kannattajiksi, vaikka niissä toimivat opettajat, oppilaat tai näiden huoltajat niin tekisivätkin.

Uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus puolestaan edellyttävät, että kouluissa jaetaan objektiivista ja kriittistä tietoa eri uskonnoista ja vakaumuksista, ja että niissä sallitaan tietyn rajoituksen muun muassa uskontoihin ja vakaumuksiin liittyvien ulkoisten symbolien käyttö ja erilaisten uskonnollisten käyttäytymisvaatimusten, esimerkiksi ruokavalioiden noudattaminen. Varsinaisen opetuksen asiayhteydessä on muistettava, että opetettavan tiedon tulee perustua tieteelliseen tietoon (valtioneuvoston asetus opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 3 §).

Perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseen liittyy velvoite paitsi pidättäytyä niiden loukkaamisesta, myös velvoite edistää oikeuksien toteutumista aktiivisin toimin. Ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauden osalta tämä merkitsee sekä positiivisen että negatiivisen ulottuvuuden toteuttamisen edistämistä. Se, mitä tämä käytännössä tarkoittaa, kuitenkin jättää sijaa tulkinnalle. Vaikiintuneesti koulumaailmassa esiintyy erilaisia uskonnollisperäisiä piirteitä. Apulaisoikeuskansleri Puumalainen on edellä viitatussa ratkaisussaan OKV/230/1/2013 pitänyt sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden kannalta perusteltuna, että kouluissa ei lainkaan järjestettäisi tilaisuuksia, joissa on tietyn vakaumuksen mukaista sisältöä. Vastaavasti Opetushallituk-

⁶⁷ Betänkande av Utredningen om konfessionella inslag i skolväsendet, [SOU 2019:64](#), s. 291–314.

sen ohjeistuksessa positiivisen uskonnonvapauden mukaisena on nähty se, jos opetuksen järjestäjät päättävät olla järjestämättä uskonnollisia tilaisuuksia esi- ja perusopetuksen yhteydessä.

Lasten oma uskonnonvapaus ja huoltajien oikeus varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus sekä opetus

Kiinnitän huomiota yleisellä tasolla vielä kahteen erilliseen lähtökohtaan. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset turvaavat edellä kerrotulla tavalla huoltajille oikeuden varmistaa lapsilleen vanhempien omien uskonnollisten vakaumusten mukainen kasvatus. Toisaalta ne turvaavat lapsille oman uskonnonvapauden. Jälkimmäinen näkökulma on ollut kansainvälisessä oikeudessa viime vuosikymmeninä vahvistuva suuntaus. Tapahtunutta muutosta ilmentää yleissopimus lapsen oikeuksista, jossa painopiste on siirtynyt nimenomaan lapsen oman ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauden suojaamiseen ja vanhempien tai huoltajien roolina on ”antaa ohjausta” lapsen oikeuksien käyttämisessä (14 artikla). Myös ajallisesti varhaisempien ihmisoikeussopimusten määräyksiä on mahdollista tulkita tavalla, joka antaa painoa myös lapsen omalle mielipiteelle.⁶⁸

Vakiintuneesti katsotaan myös, että jo pientäkin lasta tulee kuulla häntä koskevassa asiassa, mutta mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä suurempi merkitys hänen omalla mielipiteellään on. Lapsen oman mielipiteen selvittämisen voidaan katsoa korostuvan sitä taustaa vasten, että valtauskontoon kuuluvien eli evankelis-luterilaiseen kirkkoon lapsikasteessa liitettyjen lasten kohdalla lapsilla itsellään ei ole mahdollisuutta omatoimiseen kirkosta eroamiseen ennen täysi-ikäistymistään, eikä siten myöskään itsenäistä oikeutta valita oman uskonnon opetuksen ja elämäntätönsä välillä.

Vanhempien ja lasten näkökulmien erillistä huomioimista tukee myös se, että perusopetuslain mukaan opetuksen järjestäjän on suunnitelmallisesti toteutettava kodin ja koulun välistä yhteistyötä, ja osallistettava oppilaita heitä koskevien tärkeiden suunnitelmien laatimiseen.

A:n koulun rehtori selvitti tässä asiassa mielipiteet niiltä lapsilta, joiden huoltajat olivat lukukauden alussa ilmoittaneet, ettei lapsi osallistu (ainakaan kaikkiin) uskonnollisiin tilaisuuksiin. Selvityksen mukaan lapset eivät olleet pitäneet joulukonsertissa esiintymistä ongelmallisena. Tämän johdosta en katso, että minulla olisi aiheita arvioida asiaa enempää. Totean kuitenkin, että pidän hyvänä käytäntönä sitä, että rehtori tiedusteli asiassa myös oppilaiden omia näkemyksiä.

Uudet OPSit, perusopetuksen laaja-alaiseen osaamiseen, oppiainerajat ylittävä toiminta ja eheyttäminen

Lopuksi kiinnitän yleisellä tasolla huomiota siihen, että vuonna 2014 hyväksytty, ja vaiheittain käyttöön otettu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet korostaa niin opetuksen tavoitteiden kuin menetelmienkin osalta moniarvoisessa yhteiskunnassa tarvittavaa kulttuurista osaamista ja vuorovaikutusta. Tähän osaamiseen kuuluu myös uskontoihin ja vakaumuksiin liittyvä osaaminen. Tavoitteen toteuttaminen ei kuitenkaan voi tapahtua oppilaiden uskonnon ja omantunnon vapautta loukaten.

Laillisuusvalvonnassa on vakiintuneesti lähdetty siitä, että pedagoginen suunnittelu ja arvio opetuksen toteuttamisesta, muun muassa opetussuunnitelman perusteissa mainittuja uusia menetelmiä käyttäen, kuuluu opetuksen järjestäjälle ja opetustyötä tekeville opettajille. En siten lähde

⁶⁸ Tuomas Ojanen ja Martin Scheinin, Uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §) teoksessa Perusoikeudet. Alma media (sähköinen päivittyvä teos)

tässäkään asiassa tarkemmin arvioimaan opettajien pedagogisia ratkaisuja. Yleisellä tasolla totean kuitenkin, että uskonnon harjoittamiseen liittyvän monitulkintaisuuden vuoksi kokemuksellisten opetusmenetelmien käytössä tulee olla erityisen tarkka uskonnon opetuksessa ja myös muussa opetuksessa, jossa käsitellään vakaumuksia.

3.2.2 Musiikkiluokkien opetuksen sisältö ja konsertti

Kantelun mukaan A:n koulun musiikkiluokkien oppilaat painostetaan esiintymään uskonnollisissa tilaisuuksissa, joissa lähes kaikki laulut olivat kristillisiä, ja lauluja myös harjoiteltiin musiikintunneilla. Selvityksen mukaan musiikkiluokille pyrkivien info-tilaisuudessa kerrotaan, että muun toiminnan ohella luokat esiintyvät koulun joulukirkossa sekä erillisessä joulukonsertissa kirkossa. Kukaan oppilaista ei ole pyytänyt lupaa saada olla osallistumatta esityksiin. Opetustoimen mukaan musiikkiluokan konsertti ei sinällään ole uskonnollinen tilaisuus, vaikka siihen sisältyisi kristillinen laulu, eikä kristillisen laulun laulaminen musiikkitunnilla tee tunnista uskonnollista tilaisuutta.

Arvioin musiikkiluokkien opetusta uskonnollisen musiikin osalta sekä joulukirkossa ja joulukonsertissa esiintymistä nyt ratkaistavanani olevassa asiassa seuraavasti.

Tuntijakoasetuksen sallimissa rajoissa opetuksessa voidaan painottaa tiettyä oppiainetta, kuten musiikkia. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan musiikin opetuksen tulee ohjata oppilaita tulkitsemaan musiikin monia merkityksiä eri kulttuureissa sekä yksilöiden ja yhteisöjen toiminoissa. Musiikin opetuksella pyritään myös rakentamaan arvostavaa ja uteliasta suhtautumista kulttuuriseen monimuotoisuuteen. Ohjelmiston valinnassa otetaan huomioon muun muassa kulttuuriperinnön vaaliminen.

Paitsi musiikin opetuksen tavoitteet, myös opetussuunnitelman perusteiden määräykset laaja-alaisesta osaamisesta ja oppiainerajat ylittävästä yhteistyöstä sekä uskonnon ja elämäntutkimuksen oppiaineiden tavoitteista ja sisällöistä mahdollistavat tietyn rajoituksen uskonnollisten aineistojen käytön muiden kuin katsomusaineiden opetuksessa. Opetuksen objektiivisuutta ja kriittisyyttä korostavien menetelmien ohella tätä tukee, mutta myös rajoittaa opetuksen pluralistisuuden edellytys.

Suomen evankelisluterilaisen kirkolla on oma määritelmänsä virrelle⁶⁹ ja kirkkorakennukselle⁷⁰. Hengellisen musiikin määritelmää pidetään yleisesti virren määritelmää laajempana.

Laillisuusvalvontakäytännössä on vakiintuneesti katsottu perus- ja ihmisoikeusmääräysten ja perustuslakivaliokunnan linjausten mukaisesti, ettei ketään tule pakottaa harjoittamaan itselleen vierasta uskontoa. Laillisuusvalvonnassa on pidetty selvänä, että virsien laulamiseen sisältyy lähtökohtaisesti voimakas uskonnon harjoittamiseen viittaava elementti.

Erilaisiin vakaumuksiin kytkeytyvien tilojen käytön osalta laillisuusvalvonnassa on pidetty perusteltuna sitä, että viranomaistoiminnassa pyritään neutraliteettiperiaate huomioiden käyttämään katsomuksellisesti neutraaleja tiloja.

Laillisuusvalvonnassa ei kuitenkaan ole otettu ehdottoman kieltävää kantaa sen enempää virsien laulamiseen kuin kirkkorakennusten käyttämiseen opetuksessa. Ratkaisuissa on arvioitu,

⁶⁹ Suomen evankelisluterilaisen kirkon sanaston mukaan virsi on ensisijaisesti yhteislauluksi tarkoitettu runomittainen hengellinen laulu; edelleen sanaston mukaan virret johdattavat laulajansa yhteiseen rukoukseen, kiitokseen ja ylistykseen. Julkaistu osoitteessa <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Virsi#fab4a890>

⁷⁰ Hallinnollisena käsitteenä kirkko on rakennus, jonka rakentamisesta on päätetty kirkkolain määräämässä järjestyksessä. Kirkkorakennus on mainitun sanaston mukaan rakennus, jonka piispa on ”vihkinnyt ja pyhittänyt julkisesti Herran huoneeksi”. Julkaistu osoitteessa <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Kirkko>

kuten tässäkin tapauksessa tulee arvioida, uskonnon ja omantunnon vapauteen puuttumista ja niiden mahdollista loukkausta käsillä olevassa kontekstissa, asiaan liittyvien useiden oikeudellisten periaatteiden välistä punnintaa tehden.

Joulukirkkoa voidaan pitää lähtökohtaisesti uskonnollisena tilaisuutena, vaikka sen merkitys uskon tunnustusta ajatellen määrittyneekin lopulta kunkin osallistujan uskonnonvapauden sisäisen ulottuvuuden tasolla. Tapahtuman luonteen arviointi kirkossa järjestettävän joulukonsertin osalta on oikeudellisesti haastavampaa. Vaikka joulumusiikilla on merkittävässä määrin tiivis yhteys kristilliseen uskontoon, ei joulukonserteissa välttämättä ole kyse jumalanpalvelukseen verrattavissa olevasta tilaisuudesta. Joulumusiikin hengellisyyden tai uskonnollisuuden arviointi puolestaan on monitahoinen kysymys, johon ei liene ole olemassa yleispätevää vastausta ainakaan joulumusiikin kokonaisuuden osalta.

Joulukonsertissa yleisölle esiintymisessä ei lähtökohtana voitane pitää sitä, että esitys olisi välttämättä uskonnonharjoitusta, tai että se ilmentäisi suoraan esittäjänsä uskonnollista tai muuta vakaumusta. Yksittäisen esiintyjän näkökulmasta näin voi toki olla, ja siten joulukonsertissa esiintymisessä voi myös toteutua uskonnonvapauden positiivinen ulottuvuus. Esittämisessä on kuitenkin kyse myös tietyistä roolista ja ulkoisesta suorituksesta.

Ylipäättään hengellisen musiikin kuunteleminen, harjoittelu ja esittäminen, tapahtuipa se kirkossa tai muussa tilassa, voi liittyä ainakin joko uskonnon harjoittamiseen sen tunnustuksellisessa merkityksessä, uskonnolliseen ja musiikilliseen kulttuuriperintöön tutustumiseen tai johonkin muuhun osallistujan itsensä mieltämään merkitykseen.

Tässä asiassa saadun selvityksen perusteella kyse on käsittääkseni ollut ennen kaikkea suomalaisen joulutraditioon liittyvän musiikillisen kulttuuriperinnön opetuksesta, koulun tavoittelemassa hyvässä akustisessa ympäristössä tapahtuvan esiintymiskokemuksen ohella. Toiminnan voi nähdä tukevan myös oppiainerajat ylittävää laaja-alaista osaamista.

Opetussuunnitelman perusteissa asetettujen musiikinopetuksen ja oppiainerajat ylittävän laaja-alaisen osaamisen tavoitteiden, sekä eheytyneen opetuksen periaatteiden mukaisesti musiikinopetukseen voidaan sisällyttää myös hengellistä musiikkia.

Musiikkipainotteisen luokan opetuksessa esiintyminen juhlatraditioissa on osa musiikin opetusta. Juhlaesityksen ohjelmistoa määrittää juhlan tarkoitus ja luonne, ja ilmeistä on, että tämä puolestaan määrittää juhlaan liittyvien harjoitusten painotuksen. Joulun alla musiikinopetuksen painotus voi siten olla jouluun liittyvissä musiikkikappaleissa.

Hengellisen musiikin opetuksessa tulee kuitenkin aina huolehtia siitä, ettei oppilas joudu harjoittamaan itselleen vierasta uskontoa.

Totean myös joulukirkon ja joulukonsertin eroavan luonteeltaan koulun yhteisestä lukukauden päättäjäistilaisuudesta, jossa on kyse kaikille oppilaille yhteisesti opetukseen kuuluvasta juhlasta. Olen edellä kerrotusti katsonut, että päättäjäisjuhla on järjestettävä siten, että kaikki oppilaat voivat siihen osallistua vakaumuksestaan riippumatta. Joulukirkossa tai -konsertissa ei ole kyse tällaisesta kaikille oppilaille pakollisesta tilaisuudesta.

Kantelijan viittaamasta esiintymiseen painostamisesta totean, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö huomioiden kysymykseen painostavasta käännästä on tärkeä kiinnittää huomiota. Uskonnolliselle painostamiselle ei kouluissa tule olla sijaa. En kuitenkaan kantelussa kerrotun ja saadun selvityksen perusteella pysty arvioimaan, onko joku oppilaista tosiasiallisesti kokenut tulevaisuutta kieltäytävällä tavalla painostetuksi osallistumaan itsellensä vieraan uskonnon harjoitukseen. Kantelijan yleisen maininnan tueksi asiassa ei ole ilmennyt

tähän viittaavaa. Mikäli joku oppilaista olisi kokenut tilanteessa painostusta, tulisi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö huomioiden vielä erikseen arvioida, olisiko koulun toiminta merkinnyt objektiivisesti arvioiden kiellettyä painostamista tietyn uskonnon harjoittamiseen tai ollut osa laajempaa indoktrinaatioprosessia.

Lähtökohtana ei voi olla, että kaikkea itselleen vieraaseen uskontoon tai vakaumukseen tutustumista pidettäisiin painostamisena. Moninaisuuden turvaamisen tavoite ja uskonnonvapauden positiivinen ulottuvuus puoltavat erilaisten vakaumusten esillä oloa yhteiskunnissa. Valtion neutraalisuusvaatimus, oppilaiden yhdenvertaisuus ja hallinnon tasapuolisuusvaatimus puolestaan edellyttävät, ettei koulu suosi toiminnassaan tiettyä uskontoa tai maailmankatsomusta. Lisäksi uskonnonvapauden negatiivinen ulottuvuus edellyttää sitä, ettei ketään pakoteta harjoittamaan itselleen vierasta uskontoa. Tiettyihin kristillisiin juhliin liittyvät esitykset eivät nähdäkseni yksistään merkitse edellä mainittujen periaatteiden loukkaamista.

Jos koulun toiminta kuitenkin aiheuttaa oppilaalle maailmankatsomuksellisia ongelmia tai kielteistä leimautumista, tai jos huoltajat kokevat, ettei heidän oikeutensa turvata oman katsomuksensa mukaista opetusta toteudu, on etsittävä ratkaisuja, joissa kaikki nämä oikeudet ja periaatteet voivat toteutua mahdollisimman hyvin. Tässä työssä tulee huomioida edellä mainitut ihmisoikeussopimuksissakin asetetut tavoitteet moninaisuuden huomioimisesta sekä eri kulttuurien, uskontojen ja katsomusten välisen ymmärryksen lisäämisestä.

Edellä esitetyillä perusteilla ja saamani selvitys huomioon ottaen minulla ei ole perusteita puuttua A:n koulun musiikkiluokan opetukseen sisältyvään ohjelmistoon tai esiintymisiin uskonnollisissa tilaisuuksissa.

Yleisellä tasolla kiinnitän kuitenkin huomiota siihen, että musiikkiluokkien kristillisiin tai muihin uskonnollisiin perinteisiin liittyvien konserttien toteuttamisessa on syytä tehdä yhteistyötä sekä oppilaiden että kotien kanssa. Tässä yhteistyössä oppilaiden ja kotien on mahdollista tuoda esille maailmankatsomukselliset ongelmat, joita konsertista ja sen harjoittelusta voi aiheutua. Tällaisiin vakaumukseen liittyviin ristiriitatilanteisiin tulee suhtautua kunnioittavasti ja niiden selvittämiseen tulee etsiä kuhunkin tilanteeseen sopivia ratkaisuja. Tällaisten ratkaisujen etsiminen on perusteltua toteuttaa paikallisesti, tarvittaessa koulu- tai luokkakohtaisesti.

Riittäväällä ja oikea-aikaisella tiedotuksella huoltajille ja kotien sekä oppilaiden kanssa tehtävällä yhteistyöllä voitaneen parhaiten varmistaa sekä musiikin opetuksen tavoitteiden, huoltajien oikeuden varmistua lastensa uskonnollisesta kasvatuksesta ja oppilaiden oman uskonnonvapauden toteutuminen. Kiinnitän tässä asiassa A:n koulun huomiota tiedottamisen riittävyyden ja oikea-aikaisuuden varmistamiseen sekä kotien ja oppilaiden kanssa tehtävän yhteistyön kehittämiseen.

3.2.3 Koulun keskusradion kautta välitetty aamunavaus

Kantelussa kerrottiin aamunavauksen olleen uskonnollinen tarkemmin kuitenkin yksilöimättä, miten mainittu uskonnollisuus on siinä ilmennyt. Selvityksen mukaan seurakunnan kanssa on sovittu, että heidän pitämänsä aamunavaukset eivät ole uskonnollisia, vaan yleishumanistisia.

Minulla ei ole kerrotun perusteella edellytyksiä arvioida asiaa enemmälti.

Yleisellä tasolla ja EIT:n ratkaisukäytäntöön viitaten totean, ettei järjestäjätahon oletettu tai todennettu taustamotiivi voi olla yksinomaisena perusteena tietyn teon tai tapahtuman arvioinnissa. Näin ollen se, että aamunavauksen pitäjänä toimii seurakunta ei väistämättä johda siihen, että tilaisuudessa olisi kyse uskonnon harjoittamisesta. Opetuksen järjestäjän tulee kuitenkin

huolehtia siitä, että myös koulun ulkopuoliset toimijat noudattavat opetuksesta annettuja määräyksiä ja ohjeita. Seurakunnan pitämä aamunavaus ei saa sisältää uskonnonharjoittamista.

Sinänsä yhteistyö etenkin paikallisten toimijoiden kanssa on opetussuunnitelmien perusteiden mukaan suositeltavaa laaja-alaisia opetuksen tavoitteita ja myös oppiainerajojen ylittämistä ajatellen. Yhteistyössä on kuitenkin huomioitava julkiselle vallalle asetetut neutraalisuuden, puolueettomuuden ja hallinnon tasapuolisuuden vaatimukset. Lisäksi on huomioitava riittävä ja oikea-aikainen tiedottaminen, yhteistyö kotien ja oppilaiden kanssa sekä se, ettei toiminta aiheuta oppilaille kielteistä leimautumista. Erityisen sensitiivinen tulee olla silloin, kun tiettyyn vakaumukseen liittyvää informaatiota jaetaan haavoittuvassa tai alisteisessa asemassa oleville henkilöille.

Kuten laillisuusvalvontakäytännössä on aiemminkin todettu, pidän tärkeänä myös sitä, että opetuksen järjestäjät toimivat yhteistyössä kotien ja oppilaiden kanssa suunnitellessaan toimintaansa liittyvää yhteistyötä koulun ulkopuolisten tahojen kanssa. Yhteistyöstä eri tahojen kanssa on myös tarpeen tiedottaa riittävästi ja oikea-aikaisesti.

Kiinnitän A:n koulun huomiota tiedottamiseen eri yhteistyökumppaneiden toteuttamista aamunavauksista. Oppilaille ja kodeille tärkeä tieto on myös se, että seurakunnan pitämät aamunavaukset ovat yleishumanistisia, eivätkä pidä sisällään uskonnonharjoittamista.

3.2.4 Joulukirkon pakollisuus

Kantelun mukaan joulukuussa 2018 joulukirkko oli pakollinen sellaisillekin oppilaille, joiden koulupäivä olisi lukujärjestyksen mukaan muuten jo päättynyt, eikä vaihtoehdosta ollut tiedotettu kaikille oppilaille.

Rehtorin selvityksen mukaan joulukirkkoon *tai* sitä korvaavaan ohjelmaan osallistuminen on pakollista, koska tilaisuudet ovat osa lukuvuosisuunnitelman mukaista opetusta. Lukuvuoden alussa kaikilta koulun oppilaiden huoltajilta on kysytty oppilashallintajärjestelmä Wilman välityksellä oppilaiden osallistumisesta lukuvuoden aikana järjestettäviin uskonnollisiin tilaisuuksiin. Ennen uskonnollista tilaisuutta luokanvalvojat ovat tarkistaneet, ketkä oppilaista eivät osallistu niihin tai osallistuvat niihin rajoitetusti. Heille on järjestetty vaihtoehtoinen tilaisuus. Erillistä, tapahtumakohtaista kyselyä oli koululla kokeiltu, mutta siitä oli luovuttu huoltajien kielteisen palautteen johdosta.

Selvityksen perusteella vaikuttaa siltä, että A:n koulun käytäntö tiedustella uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta vain lukuvuoden alussa poikkeaa jossain määrin kaupungin yleisestä linjasta. Lausunnossaan Espoon opetustoimi katsoo joulun- ja kevätkirjon olevan uskonnollisia tilaisuuksia, joiden osalta tulee noudattaa huoltajan ilmoitusta osallistumisesta uskonnollisiin tilaisuuksiin. Uskonnollisista tilaisuuksista ilmoitetaan etukäteen ja huoltaja voi ilmoittaa yksittäistä tilaisuutta koskevasta poikkeuksesta.

Pidän sinänsä hyvänä sitä, että koulu on tiedottamisessaan ottanut huomioon huoltajilta saamansa palautteen. Toisaalta tällaisessa, ilmeisesti spontaanisti annetussa palautteessa ei välttämättä välity kotien yhteinen näkemys, jos sellaista on ylipäättään olemassa. Opetushallituksen ja Espoon kaupungin ohjeissa lähtökohtana on se, että tiedottaminen uskonnollisista tilaisuuksista on riittävän yksilöityä, jotta huoltajat voivat tehdä päätöksen lapsen osallistumisesta kunkin tilaisuuden osalta erikseen. Opetushallituksen ohjeessa mahdollisena on nähty myös kertaluonteinen tiedottaminen. Tiedottamiselta kuitenkin edellytetään riittävää yksilöintiä jokaisen tilaisuuden osalta, jotta huoltajilla on aidosti mahdollisuus valita eri vaihtoehtojen välillä.

Kiinnitän A:n koulun huomiota tiedottamisen kehittämiseen siten, että se ottaessaan huomioon huoltajien toiveet, vastaa myös Opetushallituksen ohjeita.

Joulujuhlan ja sitä korvaavan tilaisuuden asiassa aiheuttamaa lukujärjestysmuutosta en pidä ole voimassa olevien määräysten ja saadun selvityksen perusteella sinänsä ongelmallisena. Tällaisestakin asiasta opetuksen järjestäjän on syytä kuitenkin tiedottaa koteihin ja oppilaille riittävän ajoissa.

3.2.5 Seurakunnan rippikoulusta tiedottaminen koululla

Kantelun mukaan seurakunta on jakanut mainoksiaan koulussa ja antanut muuta tietoa rippikoulusta. Seurakunnan edustajan luokse ovat voineet mennä juttelemaan ne oppilaat, jotka ovat halunneet. Myös rehtorin selvityksen mukaan tilaisuuteen osallistuminen on vapaaehtoista. Opetustoimen näkemyksen mukaan koulu on voinut toimia yhteistyössä seurakunnan kanssa rippikouluinfon järjestämiseksi.

Arvioin asiaa seuraavasti.

Rippikoululla on evankelisluterilaisen kirkon määrittelemät omat tarkoitusperänsä. Samalla se voidaan nähdä osana suomalaista nuorisokulttuuria.

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden mukaisiin tavoitteisiin kuuluu monikulttuurisuuteen ja -arvoisuuteen liittyvä osaaminen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi opetuksessa voidaan hyödyntää paikallisia kumppanuuksia. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan sallittuun proselytismiin kuuluu omasta uskosta ja uskonnosta kertominen. Julkisen vallan neutraalisuusvaatimus puolestaan edellyttää, ettei koulu asetu minkään katsomuksen puolelle, eikä myöskään mitään katsomusta vastaan. Uskonnollinen painostaminen on kiellettyä, eikä opetusjärjestelyistä saa aiheutua kielteistä leimautumista oppilaille.

Rippikouluinformaation hakeminen on A:n koululla ollut oppilaiden oman omatoimisuuden varassa välitunnin aikana. Kyseessä ei ole ollut opetukseen liittyvä uskonnollinen tilaisuus, eikä tapahtumaan ole kerrotun perusteella sisältynyt uskonnonharjoittamista. Sitä, että tapahtumasta on ilmoitettu, ei voida pitää painostamisena osallistumiseen.

En siten pidä rippikoulusta informoimista kerrotulla tavalla ongelmallisena.

Kiinnitän yleisellä tasolla kuitenkin huomiota siihen, että koulun antaessa tilansa yhteistyökumppaneiden käyttöön oppilaille suunnattua muuta kuin opetustoimintaa varten, sen huolehtia siitä, että yhteistyökumppanit tuntevat opetuksen järjestämiseen liittyvät säädökset ja määräykset, ja että ne myös noudattavat niitä. Vakaumuksiin liittyviin ja toisaalta kaupallisiin tilanteisiin liittyen Opetushallituksella on erilliset ohjeet. Kantelijan viittaama mainostaminen liittyy Opetushallituksen ohjeissa nimenomaan kaupallisuuteen ja kuluttamiseen, josta rippikoulussa ei nähdäkseni ole kyse.

Yleisellä tasolla toistan vielä edellä sanotut huomiot julkisen vallan neutraalisuuden ja hyvään hallintoon kuuluvasta tasapuolisuuden vaatimuksista yhteistyökumppaneiden välillä.

Pidän myös Espoon opetustoimen tavoin tärkeänä sitä, että koteja informoidaan etukäteen tällaisesta seurakunnan kanssa tehtävästä yhteistyöstä ja sen vapaaehtoisuudesta.

3.3 Muut kantelussa esitetyt asiat

Kantelija pyysi vielä oikeusasiamiestä ottamaan kantaa musiikkiluokkien kirkkokonserttien lainmukaisuuteen yleisellä tasolla. Tämä toive esiintyi myös selvityksessä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävät ja toimivalta, sekä edellä sanottu kontekstisidonnaisuus huomioiden, en pidä tarpeellisena enkä perusteltuna ottaa kantaa musiikkiluokkien kirkkokonserttien lainmukaisuuteen yleisellä tasolla. Hallinnonalan yleisten linjausten ja ohjeiden laatiminen kuuluu keskusviraston toimivan Opetushallituksen tehtäviin.

3.4 Yhteenveto

Asiassa on kyse koulun musiikkiluokkien musiikin opetuksen ja esitysten uskonnollisesta sisällöstä ja kirkossa järjestetyissä uskonnollisissa tilaisuuksissa esiintymisestä, koulun keskusradion kautta välitetystä aamunavauksesta, joulukirkon pakollisuudesta sekä seurakunnan rippikoulusta tiedottamisesta.

Musiikkiluokkien opetuksen ja esitysten uskonnollisen sisällön osalta kyse on nähdäkseni ollut ennen kaikkea suomalaiseen joulutraditioon liittyvän musiikillisen kulttuuriperinnön opetuksesta ja koulun tavoittelemasta hyvässä akustisessa ympäristössä tapahtuvasta esiintymiskokemuksesta. Toiminnan voi nähdä tukevan myös oppiainerajat ylittävää laaja-alaista osaamista. Jos opetuksessa käytetään hengellistä musiikkia, tulee kuitenkin aina huolehtia siitä, ettei oppilas joudu harjoittamaan itselleen vierasta uskontoa.

Koulun keskusradion kautta välitetty aamunavaus on koulun ja seurakunnan yhteistyössä sovittu olevan nk. yleishumanistinen. Minulla ei ole kerrotun perusteella edellytyksiä arvioida asiaa enemmälti. Yleisellä tasolla totean, ettei järjestäjätahon oletettu tai todennettu taustamotiivi voi olla yksinomaisena perusteena asian arvioinnissa. Näin ollen se, että aamunavauksen pitäjänä toimii seurakunta ei väistämättä johda siihen, että tilaisuudessa olisi kyse uskonnon harjoittamisesta. Opetuksen järjestäjän tulee kuitenkin huolehtia siitä, että myös koulun ulkopuoliset toimijat noudattavat opetuksesta annettuja määräyksiä ja ohjeita. Seurakunnan pitämä aamunavaus ei saa sisältää uskonnonharjoittamista.

Joulukirkkoon *tai* sitä korvaavaan ohjelmaan osallistuminen on asiassa ollut pakollista, koska tilaisuudet olivat osa lukuvuosisuunnitelman mukaista opetusta. Lukuvuoden alussa kaikilta koulun oppilaiden huoltajilta oli kysytty osallistumisesta lukuvuoden aikana järjestettäviin uskonnollisiin tilaisuuksiin. Erillistä, tapahtumakohtaista kyselyä oli koululla kokeiltu, mutta siitä oli luovuttu huoltajien kielteisen palautteen johdosta.

Pidän sinänsä hyvänä sitä, että koulu on tiedottamisessaan ottanut huomioon huoltajilta saamansa palautteen. Tiedottamiselta kuitenkin edellytetään riittävää yksilöintiä jokaisen tilaisuuden osalta, jotta huoltajilla on aidosti mahdollisuus valita eri vaihtoehtojen välillä.

Välitunnilla kuvatulla tavalla järjestettyä rippikouluinfoa en pidä ongelmallisena. Se ei ole ollut opetukseen liittyvä uskonnollinen tilaisuus, eikä tapahtuma ole sisältynyt uskonnonharjoittamista. Tapahtumasta ilmoittamista en pidä painostamisena osallistumiseen.

Julkisen vallan neutraalisuusvaatimus kuitenkin edellyttää, ettei koulu asetu minkään katsomuksen puolelle, eikä myöskään mitään katsomusta vastaan. Uskonnollinen painostaminen on kiellettyä, eikä opetusjärjestelyistä saa aiheutua kielteistä leimautumista oppilaille. Yleisellä tasolla kiinnitänkin huomiota siihen, että koulun antaessa tilansa yhteistyökumppaneiden käyttöön oppilaille suunnattua muuta kuin opetustoimintaa varten, sen tulee huolehtia siitä, että yhteistyökumppanit tuntevat opetuksen järjestämiseen liittyvät säädökset ja määräykset, ja että ne myös noudattavat niitä. Tärkeää on myös se, että koteja informoidaan etukäteen tällaisesta seurakunnan kanssa tehtävästä yhteistyöstä ja sen vapaaehtoisuudesta.

4 TOIMENPITEET

Kiinnitän A:n koulun ja Espoon kaupungin huomiota oppilaiden ja kotien kanssa tehtävän yhteistyön kehittämiseen sekä tiedottamisen riittävyteen ja oikea-aikaisuuteen kaikissa koulun uskuntoon ja vakaumuksiin liittyvissä toiminnoissa. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Espoon kaupungin suomenkielisen opetustoimen tulosityksikölle, jota pyydän toimittamaan sen myös A:n koululle.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi ja aiheeseen liittyvissä asioissa tarpeen mukaan huomioitavaksi myös opetus- ja kulttuuriministeriölle, Opetushallitukselle sekä aluehallintovirastoille.